

Friedrich Eberti Fond

Rahvusvaheline poliitikaanalüüs

Pia Bungarten ja Matthes Buhbe (toimetajad)

Sõda Lõuna-Osseetia pärast

Analüüsid ja väljavaated maailma pealinnadest

Matthes Buhbe:

Geopoliitika Kaukasuses:

Euroopa Liit peab oma suhted Gruusia ja Venemaaga ümber mõtestama

Otto Luchterhandt:

Gruusia sõja rahvusvahelise õiguse aspektid

Matthias Jobelius:

Habras kodurahu, pilk Brüsseli suunas – vaade Tbilisist

Reinhard Krumm:

Signaal Läänele, signaal sisemaale? – vaade Moskvast

Almut Wieland-Karimi:

»We are all Georgians« – vaade Washingtonist

Elmar Römpczyk:

Sümboolse solidaarsuse ja tõelise mure vahel – vaade Baltikumist

Sophie Besancenot:

Euroopa Liidu kriisihaldus atlantismi ja pragmatismi vahel – vaade Pariisist

OKTOOBER 2008

Sisukord

1	Eessõna	3
2	Geopoliitika Kaukasuses: Euroopa Liit peab oma suhted Gruusia ja Venemaaga ümber mõtestama	4
3	Gruusia sõja rahvusvahelise õiguse aspektid	9
3.1	Gruusia sõjategevus	9
3.2	Venemaa interventsioon ja sõjategevus	10
3.3	Kokkuvõte	11
4	Habras kodurahu, pilk Brüsseli suunas – vaade Tbilisist	12
4.1	Hinnang sõjasündmustele: Venemaa hukkamõistmine ja arutelu enese rolli üle	12
4.2	Venemaa Gruusia sisepoliitikas	13
4.3	Gruusia välispoliitika: suured ootused Euroopale	13
4.4	Väljavaade: kolm stsenaariumi Gruusia tulevaseks arenguks	14
5	Signaal Läänele, signaal sisemaale? – vaade Moskvast	16
5.1	Konflikt Abhaasia ja Lõuna-Osseetia pärast	16
5.2	Venemaa ignoreeritud julgeolekuhuvid	16
5.3	Territoriaalne terviklikkus rahvaste enesemääramise vastu	17
5.4	Venemaa välispoliitika	18
6	»We are all Georgians« – vaade Washingtonist	20
6.1	Lähteolukorra hinnang: administratsioon ja Kongress	20
6.2	Lähteolukorra hinnang: ajutrustid	21
6.3	Perspektiivide hinnang: ajutrustid	21
6.4	Perspektiivide hinnang: administratsioon, Kongress ja presidendikandidaadid	22
7	Sümboolse solidaarsuse ja tõelise mure vahel – vaade Baltikumist	24
8	Euroopa Liidu kriisihaldus atlantismi ja pragmatismi vahel – vaade Pariisist	27
8.1	Kontekst: suhted Gruusia ja Venemaaga	27
8.2	Medvedevi-Sarkozy plaan	28
8.3	Medvedevi-Sarkozy plaani arutelu Prantsusmaal	29
9	Lõuna-Osseetia konflikti kronoloogia	31
9.1	Eellugu	31
9.2	Konflikti eskalatsioon 2008	31
	Lühendite loetelu	34

1 Eessõna

2008. aasta augustis lõi »külmutatud konflikt« Lõuna-Osseetia separatistliku provintsi pärast leegitsema lühikeseks sõjaks Gruusia ja Venemaa üksuste vahel. Eraldatud mägiregioon nihkus täiesti ootamatult maailmapoliitika keskpunkti.

Käesolev brošüür võimaldab vaadata kriisi tajumist eri pealinnade vaatevinklist, kus Friedrich Eberti Fond arendab oma kohalikele büroodele toetudes rahvusvahelist dialoogi: Tbilisist, Moskvast, Washingtonist (D. C.), Pariisist ja Riias. Ülejäänud kahes artiklis on juttu hinnangust rahvusvahelise õiguse seisukohalt ning geopoliitilistest väljakutsetest Lõuna-Kaukasuses, mis on Euroopa Liidu jaoks sõja tõttu ilmsiks tulnud.

Veel pole selge, kas rahvusvaheline diplomaatia on suuteline looma Lõuna-Kaukasuses sellise rahukorralduse, mis hoiaks Gruusia terviklikuna ning võimaldaks sel riigil lõpuks areneda rohkema demokraatia ja õitsengu suunas. Stabiilsuse puudumise tõttu pole see seni piisavalt õnnestunud. Artiklid üritavad anda panuse aruteluks mõningate mõtetega Gruusia tulevikust ning Venemaa ja Euro-Atlandi riikide vahelistest suhetest.

Oktoober 2008

Pia Bungarten, rahvusvahelise dialoogi osakonna juhataja

Matthes Buhbe, Kesk- ja Ida-Euroopa referaadi juhataja

Matthes Buhbe

2 Geopoliitika Kaukasuses: Euroopa Liit peab oma suhted Gruusia ja Venemaaga ümber mõtestama

Matthes Buhbe on Friedrich Eberti Fondi Kesk- ja Ida-Euroopa referaadi juhataja.

Gruusia, mis oli kuni 1991. aastani Nõukogude Liidu vabariik, on algusest peale võidelnud oma riigi territooriumi suveräänsuse eest (vt kroonika osa käesolevas väljaandes). Viiepäevane sõda Lõuna-Osseetia pärast 2008. aasta augustis oli kibe lüüasaamine. Konflikti eskalatsioon tõi endaga terve rea äratundmisi. Esiteks selgus, et etnilisi vastuolusid pole võimalik vägede kohalolekuga usaldusväärset »külmutada«, nagu Venemaa seda 90. aastate algusest saadik praktiseerinud on. Hoopis vastupidi: etnilised pinged võivad lühima ajaga lahvatada kuumaks konfliktiks. Teiseks ütles üles USA postulaat, et Venemaa polnuks pidanud sekkuma üksnes selleks, et oma huvisid uute sõltumatute riikide nagu Gruusia huvide vastu läbi suruda. Kolmandaks kehtib see seda enam, kui Kaukasuses on juba ammu käiku läinud geopoliitika ja mõjusfääride abil mõtlemine: olulisteks näideteks on Venemaa territooriumist mööda kulgevad torujuhtmed ja Gruusia NATO perspektiiv. Neljandaks tõestas Venemaa, et suudab geopoliitilistele väljakutsetele Kaukasuses aktiivselt vastu astuda ning geopoliitilistele rivaalidele piirid kätte näidata. Viiendaks seisab Euroopa Liit dilemma ees, et soovib ühest küljest olla geopoliitiliste huvideta rahujõud, ent puutub teisest küljest Venemaaga suheldes kokku oma liikmete ja Euro-Atlandi partneritega, kes kalduvad külma sõja keelt kasutavale konfrontatsioonikursile. Kuuendaks ei osutunud mitte üksnes NATO ning Euroopa Julgeoleku ja Koostöö Organisatsioon (OSCE) võimetuteks sõda ära hoidma ja 2008. aasta sügisel sõjajärgsele poliitikaline kujundavat mõju avaldama. Ka postsovetlik Sõltumatute Riikide Ühendus (SRÜ) ning Euraasia Šanghai Koostööorganisatsioon väljusid kriisist nõrgestatuina. Tugevaima potentsiaaliga tegutsejaks konflikti rahumeelsel reguleerimisel osutus Euroopa Liit.

Neid kuut punkti tuleks selgitada lähemalt ning üritada seejärel väljavaadet, kuidas võiksid asjad suhetes Gruusia ja Venemaaga Saksa- ja Euroopa Liidu jaoks edasi minna.

Esimene punkt. Lõuna-Osseetia on kõrvaline mägiregioon, mis on pindalalt vaevalt et suurem ja elanike arvult viis korda väiksem kui Luksemburg. Abhaasia pole kuigi palju suurem ega rohkema elanike arvuga kui Lõuna-Osseetia. Sellegipoolest on Lõuna-Osseetia ja Abhaasia de facto Gruusiast sõltumatutel valitsustel juba üle 15 aasta õnnestunud taasühendamisele vastu seista. Nende »suur vend« Venemaa oli ilmselt tugevam kui nende »väike eestkostja« Gruusia. Seejuures mängis tähtsat rolli, et Venemaa suudab pakkuda välispasse ja kaubandussuhteid ning et separatistidel on tavaks gruusia rahvaga sügavalt juurdunud vastuolud nii keeleliselt kui ka usuliste ja perekondlike orientatsioonide poolest. Need vastuolud löidki viimasel ajal leegitsema ning suurendasid Venemaa-Gruusia pingeid, mida teravdas veelgi alles pärast 2004. aastat kujunenud isiklik vaen presidentide Putini ja Saakašvili vahel.

Venemaa saab Gruusia nõudmisi tagasi lükates tugineda abhaaside ja lõuna-osseetide suurele heakskiidule. Mõlema separatistliku territooriumi allesjäänud tsiviilelanikkond ei taha olla Gruusia ülemvõimu all. Pärast viimases konfliktis tekitatud purustusi tahavad lõuna-osseedid seda vähem kui ealeski varem. Etnilisi vastuolusid pole võimalik külmutada, võib-olla vaid vähendada. Nende vähendamisele pole möödunud aastate poliitika aga üldse kaasa aidanud.

Teine punkt. Pärast seda, kui president Saakašvilil õnnestus 2004. aastal saada riigi mässumeelne osa Adžaarია taas Tbilisi kontrolli alla, kusjuures tollal aitas Venemaa kaasa ja pakkus väljavaate sealse sõjaväebaasi likvideerimiseks 2008. aastaks, võttis ta tollase presidendi Putini soovide vastaselt aktiivse kursi ka Abhaasia ja Lõuna-Osseetia taasühendamise suunas. Kaitse-eelarve kahekojaliste kasvumääradega saavutas ta relvajõududele eraldatud vahendite kasvu väga madalalt 1,2 protsendilt sisemaisest kogutoodangust 2003. aastal kuni koguni kuue protsendini 2008. aastal. Gruusia taotles NATO liikmelist ja sai USA sõjaväelt nõustamisabi. Ameerika Ühendriikide administratsioon käis selle kursiga kaasas demonstratiivset kohalolekut näidates, iseäranis kui Tbilisist külastasid president Bush, asepresident Cheney ja senaator McCain. Kui Saakašvili lasi 2006.

aastal Gruusia mundrikandjatel töötavate telekaamerate ees rühma Venemaa salaagente vahistada ja kaadreid sellest terves maailmas näidata, tekitas see tõsise Venemaa-Gruusia kriisi mitmete väljaastumistega Gruusia kodanike vastu, keda viibib töömigrantidena Venemaal sadade tuhandete kaupa.

Venemaa emotsioonid löid 2006. aastal välja ka seepärast, et torujuhtme avamisega Aserbaidžaanist Gruusia kaudu Türgi Musta mere sadamasse Ceyhani oli loodud alternatiivne tee Kaspia nafta jaoks, mis läks Venemaa territooriumist mööda. See torujuhe kujutas endast USA patronaazi all olevat konsortsiumi projekti, mis kajastus projekti algul 1999. aastal antud allkirjades (ehitustööd algasid 2002. aastast). Allkirjastajateks olid Aserbaidžaan, Gruusia ja Türgi presidendid ning USA president Clinton. Objekti kaitseks õpetati USA abiga välja Gruusia eriüksused. USA firma Northrop Grumman mehitamata lennukid pidid aitama nurjata terroristide rünnakuid. Põhimõtteliselt nõudis USA Venemaalt, et üksnes Gruusia demokraatlikult valitud juhtkond peaks otsustama, milliseid projekte ja milliste liitlaste poliitikat Gruusia edendab. Selle seisukohaga pole Venemaa kunagi nõustunud. Samaaegselt NATO-suunaliste püüdluste ja Saakašvili musklimängudega sulasid üles ka külmutatud konfliktid. Venemaa tegutses üha enam kui Gruusia etniliste vähemuste kaitsevõim.

Kolmas punkt. Saksamaal oli »geopoliitika« pärast kaht maailmasõda sõnavarast kadunud. Geopoliitika ühendab poliitilise tegevuse maksiimidega geograafilised asjaolud nagu maailmamerede siduva rolli või mandrite pinnavormide omadused kui sõjalis-strateegilised ja majanduslikud ressursid. Geopoliitikud saavad geograafialt kattevarju poliitiliseks tegutsemiseks, kusjuures üks poliitiline tegutseja kaotab alad, millised tema rivaal hõlvab. Nii kaua, kuni Euroopa Liit arvas hakkama saavat ilma välispoliitikata, ei pruukinudki ta geopoliitiliste kaalutlustega välja tulla. EL nägi poliitilistes suhetes üksnes Euroopa riikide vastastikust eelist, mis realiseeritakse parimal viisil koostöö ja partnerluse teel, millega võidakse varem või hiljem jõuda välja liikmeks astumiseni. Sügavamad konfliktid olid kättesaamatus kauguses ning vähemalt kuni 1990. aastani jäeti nende lahendamine Põhja-Atlandi pakti

või Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Julgeolekunõukogu liikmete hooleks.

Ameerika Ühendriikide kui ainsa veel allesjäänud supervõimu jaoks ning küllap ka enamiku suur- ja keskvõimude jaoks, igal juhul ka Venemaa jaoks, kujutavad geopoliitilised rivaaliteedid endast aga rahvusvaheliste suhete reaalselt elementi. Geopoliitika oli üks endiste Varssavi pakti riikide ja Baltikumi suunaliste NATO laienemisringide ajendeist, isegi kui vaid vähesed vaidlustavad, et nende liikmelisusega NATOs ollakse saadud lisajulgeolekut. Kas julgeolekut üksnes Al-Qaida ja Iraani suhtes? Venemaa kõrvalejätmine NATO peakorteriga kaalutlustest ilmneski viimati Lõuna-Kaukasuses, mis oli kuni 1991. aastani Nõukogude võimu all.

Esimeseks NATO meetmeks pärast konflikti augustis toimunud eskalatsiooni oli NATO-Venemaa nõukogu edasilükkamine, mis oli mitte viimaks asutatud ka konsultatsioonide koguna suhetes toimivate muutuste tarbeks. Selgeks märgiks rivaliteedist Moskvaga Lõuna-Kaukasuse alade pärast oli see, et NATO kõrgeima kogu, Põhja-Atlandi Nõukogu, septembri keskpaigaks Tbilisisse kavandatud istung seal tõepoolest toimuski. Teiseks tunnusmärgiks oli varasemalt takerdunud Varssavi kokkuleppe allkirjastamine USA raketitõrjesüsteemi paigutamise kohta Poola Läänemere rannikule mõned päevad pärast sõjategevuse lõppu Lõuna-Osseetias.

Neljas punkt. Geopoliitiline võimu tasakaal postsovetlikel aladel oli juba nihkunud Moskva kasuks, kui Gruusia kallaletungiga Lõuna-Osseetia pealinnale Tshinvalile avanes võimalus selle tõsiasja maailmale teatavaks tegemiseks. Venemaa relvajõud alistasisid Venemaa avalikkuse aplausi saatel vastase, purustasid tema relvaarsenalid ning löid stabiilsuse, millist suudab rabadale Kaukasusele pakkuda tugev Venemaa. Kaitsevõim läks sammu võrra kaugemale ning tunnustas Abhaasia ja Lõuna-Osseetia sõltumatust, mis aitas kaasa Venemaa uue presidendi Medvedevi populaarsuse märkimisväärsele kasvule nii seal kui ühtlasi Venemaa elanikkonna hulgas. Mõlema miniriigi tunnustamine läheb Venemaale kesk-pikas kuni pikemas perspektiivis palju maksma, võib-olla liigagi palju, ent lühemas pers-

pektiivis kuulub see geopoliitiliselt pinna võit-mise juurde.

Operatsioon oli mitmetel põhjustel praktiliselt riskivaba. Esiteks polnud Gruusia relvajõud suutelised Lõuna-Osseetia vaenulikus kesk-konnas täielikult üllatades edukalt maabuma ning olid liiga nõrgad pikemaks konfliktiks Venemaaga. Teiseks oli järgnev kontroll miniriikide üle tagatud, kuna nende tsiviilelanikkond ja nende paramilitaarsed üksused selgesti toetavad Venemaa kohalolekut. Samas pole ei Gruusia ega tema Lääne partnerite käsutuses sobilikke vahendeid selle kontrolli lõpetamiseks. Kolmandaks võis mõlema de facto riigi juhtkonnalt oodata, et nad hakkavad Moskva jätkuvalt tihedalt koostööd tegema, mis selliselt läkski. Neljandaks on president Putini ametiajal ilmnenud rahvamajanduse pidev tõusutendents, uus finantsmajanduslik stabiilsus ning energiavõimu staatus Venemaale selle tagatiseks, et jõupoliitikat Kaukasuses ei hakataks kolmandate riikide poolt tõsiselt kahtluse alla seadma. Viiendaks ei hakkaks iseäranis USA endale lubama konflikti eskalatsiooni seejärel, kui ta on juba Kesk-Aasias pörkunud võimaluste piiridega ning ülemäära hõivatud Iraagi, Iraani, Afganistani ja Pakistani kriisikaarega. Selles suhtes vajab USA Moskva kalkulasiooni kohaselt Venemaa abi ning mitte vastupidi. Kuuendaks tajuti seda pigem abitu žestina ning vähem ähvardusena, kui Leedu, Poola ja Ukraina presidendid saabusid augusti keskel Tbilisisse solidaarsust üles näitama. Maailmale avanes pilt meeletusest, mida Moskva silmis vahendasid ka NATO ja USA: Venemaa täidab Lõuna-Kaukasuses uuesti võimupoliitilise vaakumi, mis oli tekkinud pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist (ning mida Putin on kord nimetanud 20. sajandi lõpu geopoliitiliseks katastroofiks). Venemaa juhtkond ei unustanud vihjamata sellelegi, et taoline uus tugevus puudutab ka suhteid Ukraina ja Moldova Vabariigiga.

Viies punkt. Nähtavasti kujutas Venemaa tegutsemine Gruusia vastu endast asendussõda. Pärast NATO ja USA geopoliitilist lüüasaamist on Euroopa Liit õigustanud end rahuajona ning pakkunud välja relvarahuleppe Gruusia ja Venemaa poolt allkirjastatud kuuepunktilise plaani kujul. Peale selle jõudis EL septembri algul kokkuleppele üheteistkümnepunktilise tegevuskava osas, mis keskendub

Gruusiale abi osutamisele ja Venemaa osaledes läbirääkimiste teel püsiva lahenduse leidmisele. Venemaa tegutsemist nimetati põhjendamatuks ja miniriikide tunnustamist vastuvõetamatuks. Suhted Venemaaga seisvat teelahtmél. Sammhaaval peaksid OSCE ja Euroopa Liit, kellel tuli ametisse nimetada ELi vaatlusmissiooni juht, kelleks septembri keskel saigi suursaadik Hansjörg Haber, tugevdama oma vaatelejate tegevust, Genfis tuleks kokku kutsuda rahvusvaheline konverents konflikti kõigi osapoolte osalusel ning rahastajate konverents peaks Gruusiale osutama taasülesehitusabi. Paralleelselt tuleks jätkata dialoogi Venemaaga ning lükata töökohtumised seoses kavandatud uue ELi-Venemaa partnerlusleppesga edasi üksnes niikauaks, kuni Venemaa väed paiknevad veel Gruusia tuumikalal. Kaks korda aastas toimuvat ELi-Venemaa tippkohtumist, mis oli kavandatud novembriks Nice'i, otsustati mitte ära öelda.

Nõukogu esimehe Sarkozy egiidi all saavutasid ELi liikmesriigid omavahelise tasakaalu, mis võimaldab ühtset tegutsemist: see on Venemaa teha, kas partnerlust ELiga jätkatakse ja koguni süvendatakse või jäetaksegi ülekaal geopoliitilistele võimutõestustele. Venemaa peab tegema valiku Gruusia küsimuses kaasaaitamise ja blokeeriva hoiaku vahel, nagu seda praktiseeriti näiteks aastakümneid Türgi poolt Põhja-Küprose küsimuses ilma sellest tunnetatavat kasu saamata.

Kuues punkt. Rahvusvahelised liidud ja organisatsioonid ei suutnud takistada Gruusia-Venemaa sõjategevust ega Abhaasia ja Lõuna-Osseetia sõltumatuse tunnustamist Venemaa poolt. Kas Euroopa Liit suudab pärast edukat relvarahu vahendamist saavutada rohkemat, et suruda läbi rahulahendus Venemaa osalusel ilma tõsiste kaotusteta Gruusia jaoks, selgub alles edaspidi. Et Venemaa oli tunnustamisega sammu liiga kaugele läinud, oli näha kõigi naaberriikide jahedast reaktsioonist. Balti riikide ja Ukraina protesti võis oodata, ent hoopis vähem seda, et kogu maailmast teatas oma tunnustusest vaid üksainus riik – Nicaragua. Hiina reageeris pahameelega sarnaselt Usbekistani ja Aserbaidžaaniga. Isegi mitte Armeenialt ja Valgevenelt ei saanud Venemaa poliitikale toetust. Šanghai Koostööorganisatsioon ja SRÜ, millest Gruusia kohe pärast sõ-

da välja astus, ei lasknud end Venemaa huvi-
de teenistusse rakendada.

Sellegipoolest võiks Venemaa sattuda kiusa-
tusse hoida Gruusia separatistlikke alasid pi-
kemas perspektiivis rahvusvahelise tunnustu-
se poole kulgeval rajal, ignoreerides rahvus-
vahelise kogukonna arvamust ning vastupidi-
selt oma geopoliitilise tugevuse tõestuseks
mõlemat satelliitriiki hoopis edasi rajades.
Seejuures võiks ta tahtmatut abi saada koguni
Gruusialt, kes näeb ennast olevat sunnitud re-
soluutselt võitlema satelliitide riiksilmingute
vastu dokumentide jagamisel turistidele ja
äri meestele ning seega mitte viimaks isolee-
rima Gruusia kodanikud nende Abhaasia ja
Lõuna-Osseetia »kaasmaalastest«. Selles
olukorras jäävad Euroopa Liidule mitmesugu-
sed valikuvõimalused, millel peatumegi lõpe-
tuseks lähemalt.

Euroopa Liidu valikuvõimalused. EL võib
kõigi OSCE riikide sõltumatust rõhutades jät-
kata edukalt alustatud kriisihaldust ning pak-
kuda sellistele naaberriikidele nagu Gruusiale
ja Ukrainale sujuvamat lähenemist ELile, kaa-
sa arvatud konkreetse liitumisperspektiivi.
Kahtlemata loodab Gruusia sellele valikuvõ-
imalusele. EL võib aga jääda ka Euroopa
naabruspoliitika (ENP) põhimõtete juurde, mil-
le tuumik ju selles seisnebki, et see antud lii-
tumisperspektiivi ei sisalda. Paralleelselt seni-
se ENP jätkamisega pakuks EL selle alterna-
tiivse valikuvõimaluse puhul välja lepingu sõl-
mimise Venemaaga senise partnerluse refor-
mimiseks ja laiendamiseks. Igakülgsest sü-
vendatud koostöö laiendatud Euroopas võiks
antud valikuvõimaluse puhul kahandada geo-
poliitika tähendust. Kolmanda valikuvõimalu-
sena lõpetab EL alustatud kriisihaldusel esile-
kerkivate raskuste tõttu oma aktiivse rolli ning
keskendub poliitilise liidu sisemisele rajamise-
le. Suhete välispoliitilise kujundamise Vene-
maa ja Gruusiaga jätab ta üksikute liikmesrii-
kide ja OSCE ning NATO julgeolekupoliitika
hooleks.

Esimese valikuvõimaluse puhul tunnistatakse
kaudselt ületamatut geopoliitilist rivaliteeti Ve-
nemaaga, mis on alates Kaukasuse sõjast
veelgi kasvanud. See kujutaks endast kõrva-
lepöördumist ENP esialgsest mõttest. Vene-
maa haardele ENP riikide suunas nagu ise-
ärans Gruusia puhul vastatakse tugevdatud

püüdlustega Gruusia integratsiooniks ELiga.
See valikuvõimalus vastaks eelkõige ELi uute
idapoolsete liikmesriikide ja Suurbritannia ma-
dalatele ootustele Venemaa konstruktiivse rolli
suhtes. Kuna Venemaa poolt ei saa oodata
uue Euroopa rahukorralduse rajamise tahet,
mis tuleks luua ühiselt ning kõiki ENP riike
kaasates, keskendub EL selle stsenaariumi
puhul iseenese laienemisele – äärmisel juhul
eriti Prantsusmaa ja Saksamaa poolt soovitud
süvendamise arvelt.

Teise valikuvõimaluse puhul usutakse või-
malusse muuta geopoliitika ebaolulisemaks
ning koostööpoliitika olulisemaks, millest kõik
juurde võidaksid. Ühine huvi Venemaa ja ELi
vahel juba kokku lepitud nelja ühise Euroopa
tegevusruumi vastu – (i) majanduse ja energia
alal, (ii) sisejulgeoleku ja kodanikevabaduste
alal, (iii) välisjulgeoleku alal ning (iv) teaduse,
hariduse ja kultuuri alal – leiaks kinnituse uues
raamleppes. Selleks peetavaid läbirääkimisi
kasutatakse selleks, et kaasata ENP riikide
kehtivas partnerlusleppes kõrvalejätud huvid,
kusjuures tuleks silmas pidada nende riikide
piisavat osalemist. See valikuvõimalus on rea-
listlik üksnes siis, kui Venemaa lähematel
kuudel käitub vastavalt ja osaleb kriisihaldu-
ses konstruktiivselt. Teisisõnu, Moskvas
peaks jõutama äratundmisele, et geopoliitilist
dimensiooni on üle hinnatud ja ühiseid huve
Euroopas alahinnatud. Seda valikuvõimalust
tugevdaks see, kui Venemaa mõistaks julge-
olekupoliitilises valdkonnas, et aktiivne kon-
frontatsioonikursus ELi »Venemaa skeptikute«
suhtes oleks kontraproduktiivne, kuna see va-
rustaks Venemaa isolatsiooni pooldajaid värs-
kete argumentidega. Hoopis vastupidi, taotle-
tavas ühises Euroopa julgeoleku tegevusruu-
mis tuleks ELi poolt loota tema Venemaaga
piirnevatele liikmesriikidele ulatuslikke julge-
olekugarantiisid, millele Venemaa alla kirju-
taks.

Euroskeptikud kalduvad **kolmanda valikuvõ-
maluse** poole, mille puhul ei usuta ELil olevat
sisemist ühtsust ega tugevust, et mõjutada
Venemaad kaasaaitamisele. Gruusia stabili-
seerumine ja edasine lähenemine Euro-Atlan-
di institutsioonidele toimuksid siis ilma ELi ku-
jundava rollita ning Venemaa pikaldase vastu-
seisu kiuste. Seda tuleks siis nähtavasti ellu
kutsuda USA poolt ühes mõnede ELi liikmes-
riikidega. NATO peaks selle valikuvõimaluse

puhul mängima tähtsat rolli. Antud valikuvõimalusega saab arvestada siis, kui Venemaa peaks oma jõudemonstratsiooni Lõuna-Kaukasuses kalkuleerima väärtalt ning tal puuduksid piisavad vahendid Gruusial ja Ukrainal NATOga liitumise takistamiseks. Kujundavate tegutsejatena on võimalikud, ent üpris ebatõenäosed, OSCE või ÜRO. Kõik konflikti osapooled kuuluvad küll neisse organisatsioonidesse, ent siiski peab lähtuma sellest, et pigem võivad nad pakkuda välja platvormi mahukale poliitilisele protsessile.

Gruusia praeguse juhtkonna jaoks paigutuvad kolmas ja esimene valikuvõimalus selgesti teisest ettepoole. Ent riskid on määratu suured. Venemaa laseks ennast kaasata pigem juhul, kui otsustataks teise valikuvõimaluse kasuks. Gruusia edasine destabiliseerimine oleks seda tõenäosem, mida kergemini Venemaal õnnestuks oma ummikkurssi jätkata. 2008. aasta august näitas, kui suur on Venemaa potentsiaal selles mõttes.

Otto Luchterhandt

3 Gruusia sõja rahvusvahelise õiguse aspektid

Prof dr jur Otto Luchterhandt on Hamburgi Ülikooli õigus-teaduskonna idamaade õiguse uurimise osakonna direktor.

Kes alustas Gruusia sõda? Vastus on tähtis ka rahvusvahelise õiguse seisukohalt, kuna kehtib agressioonisõja keeld. Selle valla-päästmine kujutab endast rahvusvahelise õiguse järgi koguni »kuritegu«, mille üle saab nüüdisajal õigust mõista Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Rahvusvahelises Kriminaal-kohtus. Ent enamasti ei puhke sõjad äkitselt, vaid neil on palju põhjustajaid ja tihtipeale pikk eellugu. Seetõttu pole tihti ka selge, kes on sõja valla päästnud, sest enamasti on oma panuse konflikti eskalatsiooniks andnud kõik osapooled. Ka Lõuna-Osseetia puhul pole asjad teisiti, varasem »autonoomne oblast« on stalinliku Kaukasuse poliitika varane, küsitava väärtusega produkt, NSVLi lagunemisprotsessi pärand ning olnud juba kord – 1990 kuni 1992 – natsionalistlike kirgede objekti ja paigana sõja areeniks grusiinlaste ja osseetide vahel. Sõda lõpetati 24. juunil 1992 Boriss Jeltsini ja Eduard Ševardnadze poolt Sotšis allkirjastatud »leppesõda Gruusia-Osseetia konflikti reguleerimise põhimõtetest«. Selles lepiti kokku relvarahu osas, seati sisse demilitariseeritud julgeolekutsoon ca 15 km mõlemal pool piirkonna lõunapiiri ning kutsuti relvarahu järelevalveks ellu neljapoolne »ühine kontrollkomisjon« Venemaa eesistumisel ning Gruusia, aga ka Lõuna- ja Põhja-Osseetia osavõtul. Lisaks moodustati kolmest kontingendist – Venemaa, Gruusia ja Lõuna-Osseetia omast, igaühe poolt 500 mehest – koosnev rahuvalveüksus asukohaga pealinnas Tshinvalis. Lepet kinnitati 1994. aastal ning eriti resoluutselt 1996. aastal Moskvast »memorandumiga« kõigi osapoolte vägivaldast loobumise kohta. Selles osales ka OSCE missioon Gruusias.

Kuni Ševardnadze ajastu lõpuni 2004. aastal peeti kokkulepetest kinni. Pärast seda, kui Gruusia presidendiks oli saanud Saakašvili ning kui ta oli »ilma ühtki lasku« tegemata toonud Adžaaria Autonoomse Vabariigi (Batumi) taas keskvalitsuse kontrolli alla ja demonstreerinud tolle võimu kohalike sõjapealike üle ka kontrollile allumatus Svaneetias, püüdis ta tagasi võtta ka mõlemat Venemaaga

külgnevat tunnustamata vabariiki Abhaasiat ja Lõuna-Osseetiat. Sestsaadik sagenesid konfliktid mõlemas piirkonnas, eriti Lõuna-Osseetias.

Suvekuudel esines regulaarselt öiseid kähmlusi seal osalt hajali elavate osseetide ja grusiinlaste vahel. Kähmlused kordusid ka 2008. aastal, ent veelgi sagedamini ja ägedamalt. Mõlemad pooled näisid tüüritavat »lahenduse« poole. Oma ebatõhususe ja Lõuna-Osseetia kasuks kaldumise tõttu ägedat kritiseerimist leidnud »ühine kontrollkomisjon« ei tahtnud aga erinevalt varasemast Gruusia valitsust kaasata. 7. augustil 2008 tõmbas ta oma esindajad Tshinvalis asuvast peakorterist tagasi.

3.1 Gruusia sõjategevus

Õöl vastu 8. augustit andis Gruusia president Saakašvili käsu Tshinvalile kallale tungida, eelnevalt olid Gruusia relvajõud üle piirkonna piiri kahe brigaadiga (6 600 mehega) sisse marssinud ning juba eelnenud õöl linna rõngasse võtnud. Õhujõudude toega rakendati maavägesid ja kahurväge, sealhulgas ka kasettpomme. Gruusia astus sellega üle ÜRO harta kategooriliselt siduvast jõu tarvitamise keelust (ÜRO PK, Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirja art 2 lg 4). Erandile, mis lubab ennast »relvastatud kallaletungi« (armed attack) vastu kaitsta (ÜRO PK art 51), ei saanud riik tugineda, kuna Saakašvili poolt väljatoodud põhjendus, et grusiinlaste külasid olevat osseetide poolelt tulistatud, oli taoliste juhtumite suhtelist sagedust silmas pidades selleks liiga tähtsusetu ajend. Sõja valla-päästmine »kaitse« otstarbel oli lubamatu ning selge põhjendamatus tõttu vastuolus rahvusvahelise õigusega. Saakašvili täiendav väide, et Gruusia olevat kõigest Venemaa tankide Roki tunneli kaudu sissetungimisele reageerinud, ei vasta tõsiasjadele: tankid tulid alles 8. augusti keskpäeval.

Lõuna-Osseetia oli sel hetkel küll formaalselt Gruusia riigi osa, ent Gruusia oli ka tema suhtes seotud üldise jõu tarvitamise keeluga. Valitseva arvamuse kohaselt kaitseb üldine jõu tarvitamise keeld ka »stabiliseeritud de facto režiime«, s.t rahvusvahelise õiguse osalise rakendamise võimalusega riigitaolisi moodustisi, nagu seda omal ajal oli Saksa DV (enne tema rahvusvahelist tunnustamist) ja on tänapäeval nt »Põhja-Küprose Türgi Vabariik«.

Sellise staatusega on ka Lõuna-Osseetia, sest tal on olemas valitsus Gruusia poolt valitsematul territooriumil. Ta ei pea olema suveräänne ning samavõrd pole vajalik ka territooriumi kokkulangemine omaaegse autonoomia halduspiiridega.

Kallaletungiga astus Gruusia üle humanitaarse rahvusvahelise õiguse ning sõjaõiguse olulistest normidest (1949. aasta 4. Genfi konventsiooni art 3 ja 18 ning selle 1977. aasta 1. lisaprotokollid art 48, 51, 52 ja 59), nagu näiteks tsiviilelanikkonna ja tsiviilobjektide ning »kaitsetute asulate« ründamise keelust. Demilitariseeritud tsoonis asudes olid Tshinvali ja ümberkaudsed külad vabad muudest sõjalistest rajatistest peale rahuvalveüksuste omade. Kallaletungi all kannatasid seetõttu pea eranditult tsiviilelanikud ja tsiviilobjektid, näiteks elumajad, koolid, haldushooned ja haiglad.

Kassettpomme rakendades astuti üle keelust kasutada relvi, mis oma omaduste poolest on suutelised »valimatult« ja pimedalt tabama nii sõjalisi kui tsiviilobjekte.

3.2 Venemaa interventatsioon ja sõjategevus

Venemaa on rikkunud Gruusia suveräänsust Lõuna-Osseetia üle osalt märkimisväärsete üleastumistega siseasjadesse sekkumise keelust, seega niinimetatud interventiooni keelust (ÜRO harta art 2 lg 1). Selle alla langevad muu hulgas demonstratiivne sissetungimine õhuruumi, ebapiisav riigi- ja tollipiiri, iseäranis Roki tunneli, kontroll ning seeläbi illegaalse tegevuse soodustamine Gruusia territooriumil nagu ka sissesõidu võimaldamine vabatahtlikele võitlejatele Põhja-Kaukasusest Lõuna-Osseetiasse.

Ka »üleüldise« kodakondsuse jagamisega Lõuna-Osseetia elanikele astuti üle interventiooni keelust, kuna massiline kodakondsuse andmine võõra riigi territooriumil elavatele isikutele on vastuolus rahvusvahelise õigusega. Seetõttu ei saa Venemaa oma vastulööki Gruusiale põhjendada õigusega kaitsta oma kodakondseid Gruusias.

Venemaa ei saa oma sõjalist aktsiooni õigustada ka väitega, et Gruusia tegutsemine Lõuna-Osseetias olevat genotsiid, kuna Gruusia juhtkonnal ilmselt polnud selleks eeldatavat kavatsust osseete »kui taolisi« rahvusrühma-

na täielikult või osaliselt hävitada. Ta tahtis vaid Lõuna-Osseetia »ühe hoobiga« tagasi vallutada, enne kui Venemaa areenile astuda jõudis. Ent genotsiidi argument kujutab endast nagunii üksnes poliitilist »tagasilööki« NATO aadressil, kes oli kompenseerinud sellega ÜRO volituste puudumist Kosovo pärast endisesse Jugoslaaviasse sissetungimisel.

Venemaa saab aga oma rünnaku puhul Gruusiale tugineda enesekaitse õigusele (ÜRO harta art 51 lause 1), kuna Gruusia oli teda ennast rünnanud. Rünnet Venemaale võib näha selles, et Gruusia relvajõud tegutsesid Tshinvalis Venemaa rahuvalvejõudude ja nende poolt hõivatud peakorteri vastu. Seejuures sai surma umbes tosikond sõdurit. Sellist tegutsemist tuleb juriidiliselt hinnata teisiti kui päästemeetmeid oma kodanike huvides, kellest on saanud võõra riigi vägivalda ohvrid. Siinkohal on määrav asjaolu, et rahuvalveüksus esindas oma ülesande täitmisel Gruusias (Lõuna-Osseetias) Venemaad.

Veel üks rahvusvahelise õiguse kohane põhjendus Venemaa sekkumisele võib tugineda hädaabi osutamisele Lõuna-Osseetiale, kelle parlament palus 8. augusti varahommikul Venemaalt toetust. Nimelt sarnaselt kui Lõuna-Osseetiat kaitstakse »stabiliseeritud de facto režiimina« Gruusia eest üldise jõu tarvitamise keeluga, võib ta oma huvides kasutada enesekaitse õigust ja seetõttu ka väljastpoolt tulevat abi.

Venemaal polnud tema sõjalises aktsioonis Gruusias mõistagi vabad käed, vaid ta oli seotud esiteks humanitaarse rahvusvahelise õigusega, iseäranis Haagi maasõja konventsiooni (1907) ja 4. Genfi konventsiooniga (1949) koos selle 1. lisaprotokolliga (1977), ning teiseks rahvusvahelise õiguse proportsionaalsuse põhimõttega (proportionality). Osalt rikkus ta nende norme. Ülimalt komplekssete protsesside juriidilist hindamist lihtsustab see, kui jagada nad järgmisteks osakompleksideks:

- 1) relvajõudude sissemarsš Lõuna-Osseetiasse, Gruusia üksuste tagasilöömine ja kontrolli võtmine territooriumi üle;
- 2) tankiüksuste ja jalaväe sissemarsš Kesk-Gruusiasse Gori linna ja ümbritsevatele aladele;

3) õhulöögid (pommitamised) sõjaliste ja tsiviilobjektide vastu kogu Gruusias (Tbilisis, Goris, Marneulis, Potis jt);

4) vägede sissetung Abhaasiasse, Gruusia Musta mere laevastiku osaline uputamine, Senaki ja Poti hõivamine, sõjalise infrastruktuuri purustamine (ka) Lääne-Gruusias ning laialdase »julgeolekutsooni« sisseseadmine Abhaasiaga ida pool külgnevatel aladel.

1) kohta. Pärast Gruusia poolt hõivamist polnud Tshinvali ja ümberkaudsed külad enam »kaitsetud asulad« (HMSK art 59). Nende tulistamine oli seepärast sõjaõiguse seisukohalt lubatud. Ent rahvusvahelise õigusega oli vastuolus raketihetitajate »Grad« ja kassettpommide rakendamine, kuna mõlemad relvad ei taba punktuaalselt, vaid toimivad »valimatult« nii sõjalistele kui tsiviilobjektidele (1. lisaprotokoll art 51 lg 4 ja 5).

2) kohta. Lõuna-Osseetiaga külgneva Gori rajooni, selle ümbruskonna ning iseäranis Kesk- ja Lääne-Gruusia vaheliste põhiliste liiklusteede vastavate lõikude okupeerimine oli õigustatud juba seetõttu, et Tshinvalit oli Gori poolt tulistatud. Ent Venemaa rikkus okupatsioonivõimuna mõningaid kohustusi, nimelt rüüstamiste tõkestamise (HMSK art 47), avaliku julgeoleku ja korra tagamise (art 43) ning eromandi kaitse kohustust (art 46). Nii lasti sõdureil omastada võõrast vara ning marodööride jõukudel pea takistamatult kurja teha.

3) kohta. Õhulöögid iga liiki sõjaliste objektide pihta ning ka riigi mõnede strateegiliste liiklusteede pihta olid sõja esimestes faasides Venemaa poolse sõjalise vastupanu ainukeseks võimaluseks, seega vajalikud ja järelikult mitte sobimatud. Riigi elektri- ja veevarustust rünnakud ei puudutanud. Kas mitme paneelmaja pommitamist Gori linnas kokku 20 hukkunuga võib pidada veel kaasaskäivateks tsiviilohvriteks ning kas see oleks seega kooskõlas rahvusvahelise õigusega, võib tunduda kaheldav, aga sellele pole võimalik anda lõplikku hinnangut ilma juhtumi kõiki asjaolusid tundmata. Veelgi küsitavam tundub Poti linna naftasada pommitamine, kuna see on kasutusel eranditult tsiviilotstarbeks.

4) kohta. Massiivne ja laialdane sõjaväe rakendamine Lääne-Gruusias ja Mustal merel oli seevastu kõiki vaatekohti arvestades raske

üleastumine proportsionaalsuse põhimõttest. Üksnes sõjalisi aktsioone, mis olid mõeldud Gruusia vägede tagasilöömiseks ning kindlustatud quo ante staatuse taastamiseks Lõuna-Osseetias ja tema ümber, on võimalik rahvusvahelise õiguse seisukohalt õigustada. Selle rakenduse mõtteks oli aga pigem Gruusia sõjalise võimekuse purustamine ka riigi lääneosas ning lisaks Abhaasia Vabariigi positsiooni strateegiline tugevdamine regioonis. »Lõuna-Osseetia kompleksi« seisukohalt olid Venemaa aktsioonid Lääne-Gruusias tähtsusetud. Nad polnud üldsegi vajalikud ning olid sobimatud ja seepärast vastuolus rahvusvahelise õigusega.

3.3 Kokkuvõte

Kuivõrd tegemist oli vastutuste käsitlemisega, oli ELi riikide reaktsioon sõjale Lõuna-Osseetia pärast rahvusvahelise õiguse seisukohalt tasakaalustamata. Gruusia riiklikku juhtkonda säästeti, kuigi ta oli sõjalise agressiooniga Lõuna-Osseetia ja Venemaa vastu ning demilitariseeritud linna Tshinvalit pommitades rahvusvahelisest õigusest ja rahvusvahelisest kriminaalõigusest raskelt üle astunud. Samas piirduti sellega, et Venemaa – mõistagi tehti seda õigustatult – mõisteti hukka tema sobimatu vastureaktsiooni pärast. Veelgi tasakaalustamatum oli USA hoiak.

Gruusia sõda muutis koos tema poolt valla päästetud Abhaasia ja Lõuna-Osseetia riikliku tunnustamisega tugevalt Lõuna-Kaukasuse poliitilist »maakaarti«. Gruusia kaotas mõlemad piirkonnad – ülekaalukalt omaenese süül – nüüd küllap juba alatiseks.

Matthias Jobelius

4 Habras kodurahu, pilk Brüsseli suunas – vaade Tbilisist

Matthias Jobelius on Friedrich Eberti Fondi esindaja Tbilisis Gruusias.

Ka arenenud demokraatias võib sõjaaegadel täheldada fenomeni, mida Ameerika poliitikateaduses nimetatakse »lipu ümber koonzumiseks« (»rallying around the flag«). Silmas peetakse seda, et poliitilised erakonnad ja avalik arvamus koonduvad sõja korral riigi juhtkonna selja teha. Opositsioon demonstreerib poliitilist ühtsust ja lükkab sisepoliitilised arutelud hilisemaks, mitte viimaks ka seetõttu, et pääseda etteheitest, nagu mängitaks sõja vastaspoolele kaarte kätte.

Seda fenomeni võis 2008. aasta augustis täheldada ka Gruusias. Opositsioon kuulutas kriisi ajaks välja »moratooriumi«. Venemaa armee sissemarsi vastu korraldati massidemonstratsioone ja inimkette. Erakondade üles »Gruusia poliitikute avalduses« määrasid valitsus ning mõned opositsioonierakonnad ühiselt ja sümboolselt kindlaks riigi edasise välispoliitilise orientatsiooni põhimõtted.

Siiski oleks eksitav arvata, nagu eksisteeriks Gruusias ühtne arusaam sellest konfliktist ja tema tagajärgedest. Venemaa Gruusia suhtes rakendatud poliitika hindamise osas võib küll Gruusia enamuse arvamus esile tõsta. Teistes küsimustes, nagu Euroopa rolli osas või sõja eest poliitilise vastutuse kandmise osas lähuvad arvamusel siiski lahku. Ka erakondade kodurahu ei kestnud kaua: juba kolm nädalat pärast sõjategevuse lõppu nõudsid opositsioonierakonnad president Saakašvili tagasiastumist ning parlamendi ja riigi juhtkonna uusi valimisi.

4.1 Hinnang sõjasündmustele: Venemaa hukkamõistmine ja arutelu enese rolli üle

Gruusia enamuse arvamusel kohaselt ei eksisteeri Venemaa Gruusias tegutsemise hindamisel rahvusvahelise õiguse ja moraali seisukohalt halle tsoone. Isegi kui oma valitsusele vigu ette heidetakse, siis vaadeldakse Moskva poliitikat üksmeelselt rahvusvahelise õigusega vastuolus oleva ja vastuvõetamatuna. Kuna Lõuna-Osseetia ja Abhaasia on kõigi rahvus-

vaheliste lepingute järgi Gruusia osad, siis peab Tbilisi sõja tulemust rahvusvahelise õiguse vastaseks Gruusia territooriumi okupeerimiseks.

Venemaa viide vajadusele kaitsta oma riigi kodanikke lükatakse tagasi. Venemaa passide jagamine abhaaslastele ja lõuna-osseetidele olevat olnud osa Moskva ettevalmistustest sõjaks, et konflikti korral oleks olemas näiliselt legitiimne põhjus interventsiooniks. Massiline kodakondsuse andmine naaberriigi kodanikele polevat rahvusvahelise õigusega kaetud.

Gruusias ollakse üksmeel, et Venemaa huviks sõjas polnud Abhaasia ja Lõuna-Osseetia enesemääramisõigus. Selle asemel peetakse sõja kaheks tähtsamaks põhjuseks Gruusia orientatsiooni Läänele ja tema rolli Euroopa energiatarvete transiitriigina. Nagu hoiatatakse, olevat sissemarssi Gruusiasse vaid Venemaa uue imperialismi algus. Kui Venemaa osutuks selles konfliktis edukaks, siis tuleks arvestada edasiste sammudega teistes konfliktipiirkondades, näiteks Mägi-Karabahhis, Krimmi regioonis või Transnistrias.

Gruusia diskussioonis küsimuse üle, kas sõda oleks olnud võimalik vältida, viidatakse enamasti teiste tegutsejate vigadele: Abhaasia ja Lõuna-Osseetia olevat kõik autonoomia pakumised tagasi lükanud, Euroopa olevat konflikti suhtes liiga vähe huvi ja mõistmist üles näidanud. Venemaa olevat järjekindlalt püüdnud konflikte alal hoida, et Gruusiat nõrgestada, ning USA olevat Gruusiat üksnes oma geopoliitilistes huvides kuritarvitanud. Ent gruusiinlased, kes pärast aastaid kestnud poliitilist dialoogi tunnevad hästi ka Abhaasia ja Lõuna-Osseetia perspektiivi, rõhutavad siiski, et konflikti puhul, mis vältab juba 16 aastat, mille puhul on mängus geopoliitilised huvid, suurvõimude energia- ja majandushuvid ning mille puhul on ohvreid kõigil osapooltel, viibki küsimus »süüst« alati lühendatud vastuste saamiseni.

Teisiti näevad asjad välja küsimuse puhul poliitilise vastutuse kohta eskalatsiooni eest. Mida kaugemale minevikku jääb sõjategevuse lõpetamine, seda valjemaks muutub ka kriitika omaenese kriisipoliitika aadressil. Paljud opositsiooni esindajad kritiseerivad seda, et 16 aastat polevat õnnestunud saavutada diplomaatilist lahendust Abhaasia ja Lõuna-Osse-

tia jaoks. Nähtavasti polnud Gruusia poolel piisavat valmisolekut arvestada Abhaasia ja Lõuna-Osseetia huvidega taasintegratsiooni poliitikas.

Ka omaenese rolli vahetutes sõjasündmustes hinnatakse praeguseks kriitiliselt. President Saakašvili 7. augusti otsuse põhjused Lõuna-Osseetiasse sissemarssimiseks jäävad jätkuvalt varjatuks ka informeeritud valitsusringkondade eest. Ringlemas on palju kuuldusi ja selgituskatseid, ent kõik nad liiguvad sama tõdemuse suunas, et sisemarss oli viga.

4.2 Venemaa Gruusia sisepoliitikas

Paljud NGOd ja opositsioonipoliitikud kardavad, et valitsus kasutab konflikti Venemaaga ära oma võimu kindlustamiseks. Venemaa poolsele välispoliitilisele ähvardusele viitamine pakub selleks sobivaid võimalusi. Valitsuse kritiseerijatel on praegusel ajal tõesti raske õiget tooni leida: kes peaks oma sisepoliitilisel vastaselt saama edukalt külge »rahvavastase« või »Venemaa pooldaja« sildi, võib poliitilise aruteluga hüvasti jätta.

Samas joonistub üha selgemini välja poliitilise juhtkonna sisepoliitiline strateegia: et vältida diskussiooni omaenese vigade üle, tehti juba personalimuudatusi armee juhtkonnas. Samuti on tõenäoline valitsuskabineti ümberkujundamine. Ühtlasi tehakse mõnede opositsioonierakondadele koostööpakkumisi. Seeläbi süvendatakse poliitiliselt nõrgas opositsioonis juba niigi olemasolevat lõhet. Mõju avaldamise võimalusi poleks opositsioonil, kui pidada silmas valitseva erakonna absoluutset enamusd parlamendis ja presidendi võimupositsiooni, paraku aga isegi mitte koalitsioonivalitsuses.

Valitsuses kostab üha kõvemaid hääli sellise »patriootliku seaduse« (»Patriot Act«) poolt, nagu võeti vastu USAs pärast 2001. aasta 11. septembri terroriakte. Sellega tahetakse Venemaalt võtta võimalus mõjustada Gruusia sisepoliitilist arengut erakondade varjatud rahastamise ja muude rahasiirete abil poliitilistele rühmitustele. Üheks tagajärjeks oleks julgeolekuaparaadi ja valitsuse pädevuste laiendamise. Sellisele poliitilisele süsteemile, millel on niigi vajakajäämisi »kontrolli- ja tasakaalusüsteemide« (»checks and balances«) osas, oleks see saatuslik.

Poliitiline opositsioon jälgib murega USA strateegiat seoses Gruusia sisepoliitikaga. Varasem välisminister Richard Holbrooke on Ameerika deviisi juba ette andnud: »Kui Saakašvili selle üle elab, siis kaotab Vladimir Putin.« (»If Saakashvili survives, Vladimir Putin loses.«) Niivõrd selge erapoolikus vaieldava Gruusia presidendi kasuks tähendab, et Washington seab Gruusia välispoliitika järjepidevuse kõigist teistest Gruusia arengutee küsimustest kõrgemale. Isegi kui tema võimalike ametijärglastega hoitakse tihedat kontakti, toetab USA esialgu jätkuvalt president Saakašvilit. Euroopas, USAs ja Venemaal esiplaanil seisev diskussioon presidendi isiku üle on Gruusia vaatevinklist eksitav. Palju olulisem kui küsimus sellest, kes seisab Gruusia riigi eesotsas, on küsimus sellest, kuidas peaks riik olema kujundatud, et tugevdada demokraatlikke institutsioone ja ennetada võimu kuritarvitamist. Gruusia demokraatial pole piisavalt kontrollimehhanisme, et takistada eskalatsiooni, nagu see juhtus augustis. Sõjasündmused teevad selgeks, et riigi edasine demokratiseerimine on tungivalt vajalik. Seetõttu peaks diskussiooni keskmes seisma mitte isikute väljavahetamine, vaid poliitilise süsteemi reformimine.

4.3 Gruusia välispoliitika: suured ootused Euroopale

Gruusia tahe kuuluda Euroopa riikide ühendusse on vankumatu. See on pärast augustisündmuse suurem kui ealeski varem. Rolli, mida EL mängis vahetutes konfliktisündmustes, suhtutakse positiivselt. Mitte USA!, vaid ELil õnnestus konflikti mõlema osapoole vahel relvarahu plaan kokku leppida. Seda panid tähele ka Tbilisi »amerikanistid«.

Grusiinlaste enamiku jaoks on kindel, et on olemas vaid tee Euroopasse. Kui seda teed pidi ei minda Tbilisi poolt järjekindlalt või kui see Brüsseli poolt tõkestatakse, siis läheb Gruusia Venemaa ja USA vahelises võimumängus põhja. »Mida passiivsem on Euroopa, seda aktiivsem on USA,« sõnastas selle ühe opositsioonierakonna esimees. ELilt oodatakse seetõttu sügavamat pühendumist kui minevikus.

See tähendab esmalt, et EL ei luba teha mingid mõõndusi Prantsusmaa presidendi Sarkozy poolt läbi räägitud kuuepunktilises plaan-

nis. Selles nõutakse, et Venemaa väed peavad tagasi tõmbuma mitte üksnes Gruusia tuumikalalt, vaid oma lähtepositsioonidele enne sõjategevuse algust. Tbilisis kardetakse, et silmas pidades Abhaasia ja Lõuna-Osseetia faktilist lahutamist Gruusiast ning nende tunnustamist Venemaa poolt annab EL varem või hiljem järele. ELi poolt oodatakse lisaks sellele, et ta Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika (EJKP) raames pühenduks rahu kindlustamisele ning võtaks üle juhtrolli rahvusvahelistel läbirääkimistel Abhaasia ja Lõuna-Osseetia tuleviku üle. Ka majanduslikule koostööle ELiga omistatakse Tbilisis tähtis koht.

ELi poolt väljavaateks seatud vabakaubandustsoon oli pikka aega üheks Gruusia nõudmistest. Nüüd loodetakse selle kiiret juurutamist.

Paljud grusiinlased ei soovi siiski näha Euroopa rolli vaid konfliktiennetuse ja majanduskoostöö valdkondadega piiratuna. Euroopa kandvat vastutust Gruusia demokraatiseerimise eest, öeldakse opositsiooniringkondades. Juba on hakanud valjult kõlama nõue siduda ELi poolt eraldatud taasülesehitusvahendid tingimustega riigi demokraatiseerimise alalt.

Valitsus ja opositsioon on ühinenud lootuses, et siiani kriitilised NATO liikmesriigid nagu Saksamaa ja Prantsusmaa suhtuvad tulevikus Gruusia MAPi (liikmelisuse tegevuskava, Membership Action Plan) staatusele NATO vastuvõtlikumalt. Mitte kõik Gruusia vaatlejad pole õnnelikud prioriteedi üle, millise avalik arvamus praeguseks MAPi küsimusele omistab. Ent selle vastu, et MAPi staatus oleks Gruusia jaoks julgeolekugarantiina soovitatav, vaidlevad vaid vähesed.

Paljud Gruusia poliitilised jõud on jõudnud äratundmisele, et EL peab Gruusia toetamiseks pidama dialoogi Venemaaga. Veel vaid vähemus jagab teesi, et sellised riigid nagu Saksamaa käituvat Venemaa suhtes leplaskult, et oma energiahuve mitte ohtu seada. Siiski kardetakse, et dialoog Venemaaga võiks kujuneda eesmärgiks omaette ja et toetus Gruusiale võiks tulevastel kuudel kahane da ning et EL võiks Venemaa suhtes kiiresti taas üle minna »tavapärasele asjaajamisele« (»business as usual«). Dialoog Moskvaga on Gruusia seisukohalt õige üksnes siis, kui seda

peetakse eesmärgiga tugevdada Gruusiat ja Ukrainat.

4.4 Väljavaade: kolm stsenaariumi Gruusia tulevaseks arenguks

Gruusia vaatevinklist sõltub riigi tulevik olulisel määral ELi tulevases pühendumisest. Kui pidada seda Gruusia tulevase arengu seisukohalt otsustavaks muutujaks, siis on tulevikuks mõeldavad järgmised kolm stsenaariumi.

Esimene stsenaarium: Euroopa võtab üle vastutuse Lõuna-Kaukasuse arengu eest ja kannab hoolt huvide tasakaalustamise eest Venemaaga. Loobutakse meetmetest, mis on suunatud Venemaa vastu. Tänu tugevdatud koöperatsioonile Venemaaga võidab EL ühtlasi tegutsemise mänguruumi, et tugevdada läänemeelseid riike SRÜ aladel.

Euroopa süvendab näiteks energiapoliitika alast koostööd Venemaaga, ent kannab ühtlasi hoolt ka energiatrasside rajamise eest Kaspia merest lääne poole koos Gruusia kui transiitriigiga. »Idapartnerluse« (»Eastern partnership«) või »Musta mere äärsete riikide liidu« raames lähendatakse Ukrainat, Gruusiat ja Moldovat ELile ka institutsiooniliselt. Stabiilsuspaktiga Lõuna-Kaukasuse jaoks seotakse Armeenia ja Aserbaidžaan Euroopa poolt koordineeritud ja Venemaaga kooskõlastatud julgeolekuarhitektuuriga. Nende meetmetega õnnestub Gruusia stabiliseerida, demokraatiseerimist edasi viia ja Gruusia Euroopasse integreerida. Sellega on pandud alus ka Gruusia-Venemaa suhete normaliseerimisele pikemas perspektiivis.

Teine stsenaarium: Euroopa abistab Gruusiat arengupoliitilise koostöö kaudu ning osaleb julgeolekupoliitilistes meetmetes OSCE missiooni raames. Muus osas ei intensiivistata koostööd Gruusiaga praegusest määrast kaugemale. USA võtab endale sellega võrreldes aktiivsema rolli Lõuna-Kaukasuses. Tugevdatakse sõjalist ja majanduskoostööd USA, Gruusia ja Aserbaidžaan vahel. Ameerika Ühendriigid sekkuvad ka sisepoliitilistesse arengutesse, et garanteerida välispoliitilise orientatsiooni stabiilsus. Gruusia muutub see läbi üha rohkem ja rohkem rinderiigiks Moskva ja Washingtoni vaheliste huvide konfliktis. Armeenia satub omakorda suuremasse sõltuvusse Venemaast. Teravneb konflikt Armee-

nia enklaavi Mägi-Karabahhia pärast. Lõuna-Kaukasuses kasvab ebastabiilsus.

Kolmas stsenaarium: Euroopa võtab endale samasuguse rolli nagu teise stsenaariumi puhulgi, ent USA ei pühendu sellele. USA jaoks on Kaukasusele pühendumisest tähtsamad edu Iraani küsimuses ja Lähis-Idas. Selleks, et vältida Venemaa poolt koostöö väljaarendamist Iraani ja Süüriaga, kärbib USA oma kooperatsiooni Gruusiaga. Gruusia tunneb end olevat Lääne poolt hätta jäetud. Riigi läänemeelse orientatsiooni vahetab välja Gruusia natsionalism, mis on suunatud põhiliselt Venemaa vastu. Tulud transiidiarist kahanevad, kuna Aserbaidžaan, Kasahstan ja Türkmenistan orienteeruvad tugevamalt Venemaa ja Hiina suunale. Pärsia lahe riikide ja Iisraeli investorid tõmbuvad Gruusiast tagasi. ELi ja USA kahaneva pühendumise tõttu väheneb surve reformideks. 2003. aasta rooside revolutsiooni demokraatlikud edusammud võetakse sammhaaval tagasi. Gruusia langeb tagasi 1990. aastate kaosesse.

Reinhard Krumm

5 Signaal Läänele, signaal sisemaa- le? – vaade Moskvast

Reinhard Krumm on Friedrich Eberti Fondi esindaja Moskvast Venemaal.

Venemaa juubeldab. »Venemaa tuli tagasi,« seisab päevalehe *Izvestija* pealkirjas. Ning mõjukas politoloog Vjatšeslav Nikonov võtab vaimustunult sõna sellest, et venelased »polnud pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist kunagi nii mõjukad kui täna.«¹ Ka tuntud raadioajakirjanik Aleksei Venediktov kriitilisest linnaraadiojaamast Ehho Moskvõ andis oma arvamuse avalikkusele teada: »Me kõik mõistsime, et verise konflikti vallandas Sakašvili.« Üldise arvamuse kohaselt püüdis Gruusia president saada mässumeelset osavabariiki Lõuna-Osseetiat edutult jõuga taas Tbilisi keskvoimude jurisdiktsiooni alla.

5.1 Konflikt Abhaasia ja Lõuna-Osseetia pärast

Mõlemad territooriumid, Abhaasia ja Lõuna-Osseetia, on de jure osad Gruusia riigist. De facto on nad mõistagi 1992. ja 1993. aastal Gruusiaga toimunud relvastatud kokkupõrgetest saadik sõltumatud. Tõllal tundis rahvastik end alla surutud olevat ning haaras relvad, et Gruusia armee ja elanikkond minema ajada. Ülestõusnud olid võidukad, kuna said toetust Põhja-Kaukaasiast tulnud relvastatud võitlejalt, eelkõige tšetšeenidelt. Samuti lähtuvad rahvusvahelised vaatlejad ja ajakirjanikud sellest, et Venemaa ei käitunud neutraalselt ning toetas abhaaslaste relvadega.

Sestpeale peab Venemaa ennast mõlema piirkonna mentoriks ning on hakanud elanikkonna valdavale enamusele Venemaa passe väljastama. Need kaks külmutatud konflikti olid geopoliitilise kriisi aegadel Venemaa pandiks Gruusia vastu. Pärast Venemaa poolt ägedalt kritiseeritud Kosovo tunnustamist 2008. aasta veebruaris olidki asjad niikaugel. Moskva tühistas finants- ja kaubandussanktsioonid Abhaasia vastu. Juulis esines üha sagedamini tulevahetusi ühelt poolt lõunaosseetide ja abhaaside ning teiselt poolt grusiinlaste vahel. 8. juulil tungisid Venemaa õhu-

jõudude lennukid Gruusia õhuruumi. Venemaa Välisministeerium kuulutas tegutsemise õigustatuks, »et ennetada arengut vägivaldse stsenaariumi suunas.«² Ent edutult: Gruusia sõdurid marssisid Lõuna-Osseetiasse sisse. Nad ründasid Venemaad, tegutsedes sinna 1990. aastate algusest saadik paigutatud Venemaa rahukaitsejõudude vastu. Kokkupõrge Kaukaasia vabariigi Gruusia ja Venemaa Föderatsiooni vahel 2008. aasta augustis läheb Venemaa ajalooramatutesse kirja eduka viiepäevase sõjana. Venemaa jaoks pole see aga üksnes sõjaline edu. Esiialgu on Venemaa poolt – ka meedias – sõnastatud ülesanne lõpetada vaenlase rünnak ja kaitsta Venemaa kodanike elu küll täidetud sarnaselt eesmärgiga purustada Gruusia sõjalise infrastruktuuri osad. Palju tähtsam on aga Kremli poolt juba pikemat aega taotletud eesmärk: anda Läänele, ennekõike USAle selgelt märku, et kiratseva ja tegutsemisvõimetu Venemaa ajad on möödas. Asjad on tarvis ümber mõtestada, nõuab endine Nõukogude riigi president Mihhail Gorbatšov, pidades eelkõige silmas »maneeeri rääkida Venemaaga ülalt alla, arvestamata tema positsiooni ja huve.«³

5.2 Venemaa ignoreeritud julgeolekuhuvivid

Venemaa julgeolekuhuvide ignoreerimine sai alguse 9. veebruarist 1990, mil Mihhail Gorbatšov ja tema välisminister Eduard Ševardnadze pidasid Kremli USA välisministri James Bakeriga nõu Saksamaa taasühinemise üle. Seejuures kõlasid Bakeri kuulsad sõnad, et Saksamaa NATO liikmelisuse puhul »ei tule NATO jõududele isegi tolli võrra mingit NATO jurisdiktsiooni laienemist ida suunas.«⁴ See suuline lubadus, millest USA ja NATO olid nähtavasti teatavat aega valmis kinni pidama, oli Venemaa vaatevinklist pikemaks ajaks sidiv.

Seetõttu oli NATO 1999. aasta esimene idasuunaline laienemine Venemaa jaoks kaines-

¹ Artiklis: Политклуб, Россия вернулась (Poliitklubi, Venemaa tuli tagasi), *Известия*, 25.8.2008.

² Габуев, Александр: Этот шаг позволил охладить горячие головы в Тбилиси (See samm võimaldas jahutada kuumi päid Tbilisis), *Коммерсантъ*, 11.7.2008.

³ Горбачев, Михаил: Предварительные итоги (Esialgset tulemusi), *Новая газета*, 18.8.2008.

⁴ Zelikow, Philip / Rice, Condoleezza (2002): *Germany Unified and Europe Transformed*, Harvard: Harvard University Press, lk 182.

tav ja piinlikkust tekitav, veel hullem oli aga 2004. aasta teine laienemine, mis hõlmas ka endised nõukogude vabariigid Eesti, Läti ja Leedu. Sellele lisandusid Serbia pommitamised NATO poolt (1999) ning värvilised revolutsioonid Gruusias, Ukrainas ja nõrgestatud kujul Kõrgõzstanis. Ning 2008 sai otsuse langetamise aastaks raketitõrjesüsteemi kohta uutes NATO riikides Poolas ja Tšehhis.

Venemaa vaatevinklist tõmbus rõngas maailma suurima riigi ümber üha tihedamalt koomale. Seejuures aitas vähe, et Brüsselis tohiti osaleda NATO-Venemaa nõukogus. Moskva tunneb ennast Nõukogude Liidu lõpust saadik alandatuna: maailmapoliitikat tehakse ilma Venemaata. Kui nüüd koguni Tbilisi ja Kiievi valitsused peaksid oma riigid NATOsse viima, siis olevat punane joon ületatud, nagu ütles üks Venemaa kõrgetasemeline osaleja 11. Schlengenbadi kõnelustel 2008. aasta aprillis.⁵ Sellest tehtavat omad järeldused.

Venemaa poliitilise eliidi jaoks sümboliseerib Gruusia president Mihhail Saakašvili poliitikut, kes tuli 2003. aastal võimule üksnes USA abiga (rooside revolutsiooniga), kes seepärast esindab Ameerika Ühendriikide positsioone ja taotleb oma riigile NATO liikmelisust. Venemaa tunnetab Washingtoni kohalolekut oma harjumuspärasel julgeolekupoliitilisel tagamaal sarnaselt kui Balti riikideski ning näeb oma julgeolekuhuve rängalt rikutud olevat.

Hiljemalt alates õhulöökidest Serbias tajutakse NATOt Venemaa poolt taas agressiooni instrumendina. Seejuures eksisteerivad ühised huvid ning ühine tegutsemine võitluses terrorismi ja uimastite vastu. Ent miks siis, nagu Moskva poliitiline eliit õigustatult küsib, nihkub NATO Venemaa piiridele lähemale, kuigi külm sõda on juba ammu lõpetatud? Seejuures ei suuda pakti laienemist kuni tema piirideni takistada mitte niivõrd NATO sõjaline võimsus kui pigem tolle külma sõja sümbolika ja kunagise supervõimu Venemaa ilmne nõrkus. Venemaa etteheiteks on, et Euroopa ja Ameerika magasid pärast külma sõda maha

uue julgeolekusüsteemi rajamise üheskoos Venemaaga.

5.3 Territoriaalne terviklikkus rahvaste enesemääramise vastu

Mõlema territooriumi, Abhaasia ja Lõuna-Osseetia, tunnustamine ja diplomaatiliste suhete sisseseadmine seavad Venemaa dilemma ette. Kui Venemaa poliitikas peeti territoriaalset terviklikkust seni ülimaldiks põhimõtteks, siis president Dmitri Medvedev ja peaminister Vladimir Putin muutsid järsult suunda ning seavad nüüd esikohale rahvaste enesemääramise õiguse. Miks?

Nähtavasti seepärast, et Venemaa ei näinud pärast sõjalist lööki muud väljapääsu peale Abhaasia ja Lõuna-Osseetia tunnustamise. President Medvedev nimetas oma rahvale sellised argumendid: »See pole kerge valik, aga see on ainuke võimalus inimeste elusid kaitseda.«⁶ Tunnustamise otsust ei langetatud kindlasti trotsist, vaid teiste valikuvõimaluste puudumise tõttu. Sest kui Gruusiast peaks ikkagi veel saama NATO liige, siis ilma mõlema territooriumita, mille julgeolek ja sõltumatus garanteeritakse Venemaa poolt.

Samas avas Venemaa sisepoliitilises mõttes oma käitumisega nüüd Pandora laeka. »Rahvaste enesemääramise õigus,« nagu analüüsib teravmeelselt päevalehe Nezavissimaja Gazeta peatoimetaja Konstantin Remtšukov, »pole ühildatav meie föderatsiooni ellujäämisega.«⁷

Sest kuidas peaks föderatiivriiki koos hoitama, kui rahvad tahavad oma saatuse üle ise otsustada? Tahtsid ju mõned vabariigid nagu Tatarstan või Tšetšeenia föderatsioonist välja astuda juba president Boriss Jeltsini aegadel. Tollal ei tahtnud valitsus sellest midagi kuulda ning pommitas Tšetšeenia pihuks ja põrmuks. Sestsaadik tasub keskus vaesematele regioonidele tingimusteta lojaalsuse eest osalt rikkalikke toetusi jagades. Ent mis juhtub siis, kui riigi rahakott pole enam nii pungil täis kui nüüd, kalli nafta ja maagaasi aegadel?

⁵ 11. Schlengenbadi kõnelused leidsid aset 24. kuni 26. aprillil 2008 ning korraldati Hesseni Rahu- ja Konfliktuuringute Fondi ning Friedrich Eberti Fondi Venemaa Föderatsiooni esinduse poolt koostöös Konrad Adenaueri Fondi ja Venemaa Ühtsuse Fondiga.

⁶ Медведев, Дмитрий: Почему я был вынужден признать отколовшиеся регионы Грузии (Miks ma pidin tunnustama Gruusiast lahkulõõnud regioonid), *Ведомости*, 28.8.2008.

⁷ Ремчуков, Константин: Ящик Пандоры для России (Pandora laegas Venemaa jaoks), *Независимая газета*, 5.9.2008.

Venemaa välispoliitika erineb Nõukogude riigi omast. Ta vajab praeguseks teatavat ühiskondlik-poliitilist konsensust. Samuti tuleb praeguseks arvestada suurte eraettevõtjate ärihuvidega. Riigil pole välispoliitilistes küsimustes enam täielikku vabadust. Viiepäevase sõja puhul toetas elanikkonna enamus siiski valitsuse poliitikat. Kriitilised vaatlejad ootavad nüüd selle mõjusid sisepoliitikale koos riiklike kruvide edasise pingutamisega, et vähendada ühiskondlike initsiatiivide mänguruumi. Valitsuse argumentatsiooni kohaselt hakkab ta avaldama meediale veelgi enam survet, et vältida ebameeldivaid küsimusi Kaukasuses tegutsemisest.

Täpsustamist väärrib näiteks Venemaa põhiseaduse rikkumise võimalus. Vastavalt artikli 102 lõikele g peab relvajõudude rakendamise üle välismaal langetama otsuse Föderatsiooninõukogu, mida oletatavasti ajapuuduse tõttu ei tehtud, sest otsus sõjalise vastulöögi kohta tuli langetada kiiresti. Või siis tahtis valitsus sõda ja provotseeris Gruusiat? Kas sõjaline võit õigustab tagajärgi? Sest nagu argumenteerivad sõjalise aktsiooni kriitikud, pole need Venemaa seisukohalt nii positiivsed nagu seda Venemaa kodanikele vahendatakse: Gruusia reiting Läänes on tõusnud, president Saakašvili on jätkuvalt ametis, Venemaa mainet on raskelt kahjustatud, tehakse suuri riiklike kulutusi mõlema territooriumi ülalpidamiseks, sõjalised kulutused on suuremad, vastavalt vähem vahendeid jääb tungivalt päevakorras olevate sotsiaalsete probleemide lahendamisele. Samas võiksid aga suhted USAga – ning võib-olla isegi ELiga – veelgi halveneda.

5.4 Venemaa välispoliitika

»President Medvedevi viis põhimõtet,« nagu kirjutab valitsuse häälekandja Rossiiskaja Gazeta⁸, kujutavad endast Venemaa välispoliitika alust. Nad on Venemaa välispoliitilise kontseptsiooni kokkuvõtteks 2008. aasta juulist.⁹

⁸ Шкель, Тамара: Пять принципов президента Медведева (President Medvedevi viis põhimõtet), *Российская газета*, 1.9.2008.

⁹ Medvedev, Dmitry: The Foreign Policy Concept of the Russian Federation (Unofficial Translation), 12.7.2008, <http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272bfa34209743256c630042d1aa/cef95560654d4ca5c32574960036cddb?OpenDocument> (vaadatud 6.9.2008).

1. Venemaa peab rahvusvahelisest õigusest kinni.
2. Maailmakorraldus peab olema üles ehitatud multipolaarselt.
3. Venemaa ei soovi konfrontatsiooni ühegi teise riigiga.
4. Venemaa kaitseb Venemaa kodanike elu ja väärikust.
5. Venemaa võtab omale õiguse omada privilegeeritud huve teatud aladel, mitte üksnes külgnevates riikides.

Pärast Abhaasia ja Lõuna-Osseetia tunnustamist otsis Venemaa toetust riikidelt, mille kohta on kasutusel »lähivälismaa« mõiste, seega riikidest, mis on Nõukogude Liidust tekkinud. Need on ühinenud kaheks julgeolekupiitiliseks blokiks, mis osalt kattuvad. Kollektiivse Julgeoleku Lepingu Organisatsiooni (CSTO) kuuluvad liikmesriikidena Armeenia, Valgevene, Kasahstan, Kõrgõzstan, Venemaa, Tadžikistan ja Usbekistan. Šanghai Koostööorganisatsiooni (SCO) kuulub Venemaa ja enamiku Kesk-Aasia vabariikide kõrval (peale Türkmenistani) ka Hiina.

Ent ükski neist riikidest pole seni Abhaasiat ega Lõuna-Osseetiat tunnustanud, mis on Kremlile suureks meelehärmiks. Liikmesriikide enamus kardab omaenese riikide sõltumatusliikumisi. Eriti Hiina esindab Kremlile diametraalselt vastupidist positsiooni. Need riigid on siiski üksmeelel USA ülemvõimu kriitika osas. Päevaleht Kommersant spekulatsiooniks juba oma esiküljel selle üle, kas CSTO tuleks välja arendada kaitsepaktiks Varssavi pakti eeskujul, mis külma sõja ajal oli NATO kommunistlikuks vastaspooluseks.¹⁰

Samas kui suhted USAga jätkuvalt halvenevad, ootab Venemaa ELilt vähemalt pragmaatilist koostööd ilma ühiseid väärtusi määratlemata. Ennekõike pärast seda, kui EL ei kehtestanud Venemaa vastu sanktsioone, loodab Kreml seejuures eriti Berliinist ja Pariisist tulevatele initsiatiividele. Neid hinnatakse kui »Venemaa advokaate«, kes ei soovi Venemaad ajada isolatsiooni, mis olevat niigi pigem ELi riikide kui Venemaa kahjuks, nagu kõlab

¹⁰ Соловьев, Владимир: Организация антинатовского договора (NATO-vastase lepingu organiseerimine), *Коммерсантъ*, 6.9.2008.

riiki toetava meedia üldise arvamusega Balti merest kuni Vaikse ookeanini.

Kremli sõnum oma kodanikele ja ülejäänud maailmale on selge: majanduslikult eduka ja poliitiliselt taas üles kerkinud võimuna on maailma suurim riik nüüd igas mõttes Läänega samal kõrgusel. Seda ei tuleks hinnata kui ähvardust, vaid käsitleda pigem pragmaatilise hinnangu mõttes. USA ja ELi reaalpoliitikal tuleb joonduda selle järgi.

Seejuures jääb kõigi osapoolte esmajooneliseks ülesandeks, et nad sõnastaksid oma vastavad huvid ning seega ka reeglid, mille järgi nad tahavad käituda.

Esimesel kohal seisab kindlasti uus julgeolekusüsteem, millest president Medvedev rääkis 2008. aasta juunis Berliinis. Sellise loomine peaks olema võimalik, sest kunagised ideoloogilised vastuolud on kadunud. »Kui me mõlemal poolel asja kätte võtame, siis ehitamegi sidemed üles.« kinnitas peaminister Putin 2008. aasta septembris.¹¹ Teda tuleks võtta sõnast, et võita Venemaa ühiste projektide poolele.

¹¹ Кафтан, Лариса: Владимир Путин – об агрессии Грузии (Vladimir Putin Gruusia agressioonist), ajalehes: *Комсомольская правда*, 12.9.2008.

Almut Wieland-Karimi

6 »We are all Georgians« – vaade Washingtonist¹²

Almut Wieland-Karimi on Friedrich Eberti Fondi esindaja Washingtonis (D.C.) USAs.

Reaktsioon Gruusia ja Venemaa vahelisele konfrontatsioonile kujunes esimestes USAst tulnud seisukohavõttudes suhteliselt ühtseks: vabariiklaste presidendikandidaadi John McCaini jaoks olid kõik gruusiinlased: »We are all Georgians«.¹³ Demokraatide asepresidendikandidaat Joe Biden sõitis Tbilisisse, et tõestada oma solidaarsust Gruusiaga. Barack Obama esimene reaktsioon – ta püstitas küsimuse Bushi administratsiooni kaasvastuse ja Saakašvili julgustamise kohta valitsuse poolt – asendus üldisemate, nähtavasti valimiskampaaniast tingitud kriitiliste ütlustega Venemaa aadressil.

Ent suuremalt distantsilt vaadatuna on hinnang konfliktile ja sellest tulenevatele strateegilistele kaalutlustele siiski muutunud. Administratsioon annab nüüd mõista, et olevat Saakašvilit selle eest hoiatanud, et too ei lasuks Venemaaga relvastatud konflikti avatüüri. USA tahaks vältida avatud konfrontatsiooni Venemaaga. Mitte viimaks ka seetõttu, et Iraani kriisi ning ka kuue osapoole kõnelustega Põhja-Koreas on võimalik toime tulla üksnes koos Venemaaga. Samuti kasvab skepsis seoses ettevõtmisega kaasata Gruusia ja Ukraini kiirustades NATO »liikmeks astumise tegevuskavasse« (Membership Action Plan, MAP). USA tahab vältida, et tal tuleks võimaliku edaspidise konflikti korral asuda ofensiivselt Gruusia poolele.

6.1 Lähteolukorra hinnang: administratsioon ja Kongress

Solidaarsusavalduste järel Gruusiale vahetult pärast eskalatsiooni hinnatakse lähteolukorda suureneva distantsiga ja diferentseeritumalt. Laialdane konsensus valitseb selles osas, et Gruusia territoriaalset terviklikkust poleks tohtinud rikkuda. Tihtilugu räägitakse, et Vene-

maa on rahvusvahelises isolatsioonis ise süüdi. Mõned poliitikud, iseäranis vabariiklased, langevad seejuures nagu varemgi suhteliselt kiiresti vanadesse mõttemallidesse. Nii tõmbab asepresident Dick Cheney selge joone »vabade riikide« (»free countries«) ja »diktaatoride« (»dictatorships«) vahele.¹⁴ Venemaa arvab ta kaudselt viimaste hulka. Ka president George W. Bush hoiatab Venemaad selle eest, et ta siiani saavutatud integratsiooni maha ei mängiks.

Demokraatide väljaütlemised kõlavad selgesti mõõdukamalt. Aga ka siin on tähtsad arvamused ühel meelele selle üle, et Venemaa olevat läinud liiga kaugele. Madeleine Albrighti arvates oleks pidanud Venemaa provokatsioonidele reageerima juba tunduvalt varem. Ka tema näeb Venemaad olevat teelahkmel. Moskva käitumine olevat vastav pigem 19. kui 21. sajandile.¹⁵

Kongressis endas ei olda Moskva ainusüüs siiski ülearu kindlad. Pädevates komisjonides selgitatakse eriti just eskalatsioonile eelnenud sündmusi. Õhus on küsimus, kas ning kui jah, siis millist mõju avaldasid USA nõunikud Saakašviliile ning kas Gruusia oli suuteline planeerima aktsiooni ilma USA teadmata ja tema selja taga. Kongressi informatsioonibaas tundub siinkohal siiski väga kitsas. Nii möönab demokraatide saadik Bill Delahunt, et selle kohta olevat pea igaühel oma arvamus, ent kellegi käsutuses polevat täpsemat infot.¹⁶

Ent siiski vaidleb Riigidepartemang (State Department) vastu oletusele, et USA olevat Saakašvilit tema sammuks julgustanud või teda koguni toetanud. Hoopis vastupidi, Gruusiat olevat püütud hoiatada. Eskalatsioonini olevat viinud kestvad Venemaa provokatsioonid ühes Gruusia väärkalkulatsiooniga. Kriisi väljel olevat Venemaa tunnustus Lõuna-Osseetia ja Abhaasia provintsidele veelgi õli tuli vala-

¹² Autor tänab Bastian Hartmanni (praegusel hetkel FESI praktikant Washingtonis, D. C.) uurimistöö eest käesoleva teksti koostamisel.

¹³ Muu hulgas presidendikandidaadiks ülesseadmise vastuvõtmise kõnes (Acceptance Speech) Saint Paulis toimunud kongressil, 4.9.2008.

¹⁴ Cheney warns Russia to Reverse Its Course, *New York Times*, 7.9.2008, http://www.nytimes.com/2008/09/07/world/europe/07cheney.html?_r=1&scp=30&sq=Dick+Cheney&st=nyt&oref=slogin (kõiki veebilehti on viimati külastatud 30.9.2008).

¹⁵ The Russians Have Crossed a Red Line. Interview with Former Secretary of State Albright, *Spiegel Online*, 1.9.2008, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,575599,00.html>.

¹⁶ Isiklik vestlus autoriga Demokraatliku Partei Denveris toimunud kongressi ajal, 28.9.2008.

nud.¹⁷ Tõendatavalt kutsus see samm esile kogu Ameerika Ühendriikide poliitikute nõrdimise, nii vabariiklastel kui demokraatidel.

USA käitumise valikuvõimalusi Venemaa suhtes hinnatakse keerulisteks eriti selliste vaatlajate poolt, kelle väitel puuduvat Venemaal suutlikkust või valmisolekut sõlmida »lepingupakette« (»package deals«). Venemaa lähemisviisi taoliste konfliktidele ei lubavat võimalikku vastutulekut »tasa arveldada« kompromissiga teise asja puhul (Iraaniga). Huvitaval kombel on see vaatenurk vastuolus suhteliselt populaarse seletusega, et Venemaa reageerivat Kaukasuses Lääne kasvavatele provokatsioonidele.

6.2 Lähteolukorra hinnang: ajustrustid

Ameerika Ühendriikide kesketes ajustrustides (think tanks) on konflikti hindamise tonaalsus mõnikord oluliselt erinev. Samas kui John R. Bolton (varasem USA suursaadik Ühinenud Rahvaste Organisatsioonis) räägib Ameerika Ettevõtluse Uurimisinstituudi (American Enterprise Institute for Research) nimel Venemaa »välksõjast«¹⁸, võtavad (vasak)liberaalsed autorid sõna selgesti diferentseeritumalt. Eric Alterman Ameerika Progressi Keskusest (Center for American Progress) toonitab näiteks, et Lõuna-Kaukasuse konfliktis polevat »häid poisse« (»good guys«).¹⁹

Ent Venemaa motiivide lahtimõtestamisel valitseb laialdane üksmeel: Venemaa olevat viimaste aastate jooksul pidanud leppima nii mõnegi alanduse ja provokatsiooniga Lääne poolt (USA raketitõrjekilp Poolas ja Tšehhis, Kosovo tunnustamine, Gruusia püüdlused NATOsse astumiseks). Ta olevat siiski olnud liiga nõrk, et sellele reageerida. Ta olevat ilmselt vaid oodanudki võimalust regiooni destabiliseerimiseks ja Ameerika Ühendriikide võimule piiride kättenäitamiseks. Kui uskuda

¹⁷ Fried, Daniel: U.S.-Russia Relations in the Aftermath of the Georgia Crisis, Testimony before the House Committee on Foreign Affairs, 9.9.2008, <http://www.internationalrelations.house.gov/110/fri090908.pdf>.

¹⁸ Bolton, John R.: After Russia's Invasion of Georgia, What Now for the West?, American Enterprise Institute for Research, 15.8.2008, http://www.aei.org/publications/filter.all,pub_bID.28474/pub_detail.asp.

¹⁹ Alterman, Eric / Zornick, George: Think Again: Return of the Cold War Punditocracy, Center for American Progress, 21.08.2008, http://www.americanprogress.org/issues/2008/08/cold_war_punditocracy.html.

Zbigniew Brzeziński (USA presidendi Jimmy Carteri aegset julgeolekunõunikku), siis Venemaa koguni toetas sõltumatuspüüdlusi, sest ta ei leppivat postsovetliku reaalsusega.²⁰ Uuesti tugevnenud Venemaa püüdlavat hegemoonia poole, mis olevat mõistetavalt kõige selgemini äratuntav kunagise Nõukogude impeeriumi servades. Seetõttu olevat Euroopa vastuseis Gruusia ühinemisele NATOga ja Saakašvili käitumine avanud »võimaluse akna« (»window of opportunity«). Venemaa olevat osanud seda kasutada. Kooskõlas selle vaatenurgaga tuuakse kohati välja ka argument, et Gruusial kui näitelaval polevatki lõppeks tähendust. Venemaa tahtvat üksnes Läänele väljakutset esitada.

Erinevalt Venemaast ei pöörata Gruusiale ajustrustide poolt pea üldse tähelepanu. Näiteks Boltoni jaoks ei tundu Gruusia mõju konflikti kulgemisele ja sellega seotud süü küsimus olevat tõeliselt relevantne. Ameerika Ühendriikide nõustajate võimaliku mõju Tbilisile võtavad teemaks vaid vähesed autorid. Kuivõrd vaadeldakse Gruusia käitumist, jõuavad autorid siiski ruttu järeldusele, et Saakašvili olevat tegutsenud »märkimisväärselt rumalalt« (»remarkably stupid«)²¹ – riskinud liiga paljuga ning valinud Gruusia tugevuse tõestamiseks sobimatud vahendid.

6.3 Perspektiivide hinnang: ajustrustid

Kui lähteolukorra analüüs poliitilise spektri liine pidi kujuneb veel suhteliselt ühtlaseks, siis Ameerika Ühendriikide analüütikute hinnangud konflikti edasise arengu ja tegutsejate käitumisvõimaluste kohta erinevad märgatavalt. Martha B. Olcott (Carnegie Rahvusvahelise Rahu Sihtkapital, Carnegie Endowment for International Peace) nimetab aktuaalset olukorda lootusetuks. Et mitte riskida otsese konfliktiga NATO ja Venemaa vahel, ei lähetaks Kaukasusse vägesid nähtavasti ükski NATO liige. Gruusia sõjaväe taasrelvastamine olevat samuti ebatõenäoline, kuna olevat ebaselge, kas Gruusia rakendaks seda defensiivselt või offensiivselt. Majandussanktsioonid Venemaa

²⁰ Brzeziński, Zbigniew: Starring Down the Russians, *Time Magazine*, 14.8.2008, <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1832699,00.html>.

²¹ Lilly, Scott: Reckless Management of U.S. Interests in the Caucasus, Center for American Progress, 19.8.2008, <http://www.americanprogress.org/issues/2008/08/caucuses.html>.

vastu tulevat samuti vähe kõne alla, sest need tabaksid Venemaa gaasist sõltuvaid eurooplasi. Keskpikas perspektiivis ootab Olcott kaugeleulatuvaid tagajärgi teistelegi regioonidele, nt Aserbaidžaanile.²²

John R. Bolton viitab seevastu, et Venemaa seisab üsna lähedal sellele, et Bakuu-Tbilisi-Ceyhani torujuhtme näol domineerida ka viimase veel mitte Venemaa või Iraani kontrolli all oleva Kaspia merest lähtuva torujuhtme üle. Gruusia tulevat NATOsse vastu võtta, et hoida Venemaad edasistest agressioonidest tagasi. ELi diplomaatistesse pingutustesse suhtub Bolton pigem põlglikult. Kuna Venemaa polevat Gruusiasse sisse tunginud lõpeks mitte diplomaatide, vaid tankidega, siis peab USA oma partnereid kohustama. Bolton stiliseerib Kaukasuse konflikti Lääne pakti vastupidavustestiks. Selle lõpus selguvat, kas Euroopa laseb NATOi känguda.

Sellele positsioonile leiab siiski ka vastuväiteid: Rajan Menon (Uue Ameerika Fond, New America Foundation) ja teised omistavad Euroopale keskse rolli konflikti rahumeelsel siirdel. Eurooplased olevat ainsad tegutsejad, kelle kohalolekut Gruusias talutakse. Eriti kuna Ameerika Ühendriikide jõud olevat teises kohas tugevalt seotud, olevat regiooni stabiliseerimine ELi ja teiste rahvusvaheliste institutsioonide teha.²³

Üksikjuhtumel väidetakse konflikti tulevasel lahtiharutamisel olevat keskne roll ka Türgil. USA seisukohalt olevat seetõttu – nagu vastavad analüüsid näitavad – seda kahetsusväärsem, et Ankara orienteeruvat nähtavasti pigem Venemaale kui Läänele. Spencer Boyer (Ameerika Progressi Keskus, Center for American Progress) viitab lõpuks Venemaa kui Lääne jaoks olulise partneri tähendusele. Ta nõuab administratsioonilt efektiivsemat Venemaa strateegiat.

²² Olcott, Martha B.: Beyond Georgia: The ripple Effects of Russia's Attack, Carnegie Endowment for International Peace, 11.8.2008, <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=20375&prog=zru>.

²³ Solving the Crisis in the Caucasus. Interview with Rajan Menon, Council on Foreign Relations, 19.8.2008, http://www.cfr.org/publication/16951/solving_the_caucasus.html?breadcumb=%2F.

6.4 Perspektiivide hinnang: administratsioon, Kongress ja presidendikandidaadid

Ootuspäraselt ei tule Abhaasia ja Lõuna-Osseetia regioonide tunnustamine kõne alla Washingtoni ühegi poliitilise tegutseja puhul. Kui Venemaa peaks tooma selle teema ÜRO Julgeolekunõukogusse, siis USA blokeeriks vastava taotluse. Hoopis vastupidi: nii praegune administratsioon kui ka Kongress tahavad võimalust mööda Gruusiat toetada. Seejuures seisab esialgu esiplaanil humanitaarabi. Konsistentset strateegiat Venemaaga käitumiseks pole siiski veel välja arendatud. Suhtelise kindlusega võib öelda, et sümboolsed meetmed nagu 2014. aasta Sotši taliolümpiamängude boikott ei kujuta endast praegusel ajal valikuvõimalust.

Ka majandussanktsioone või Venemaa Maailma Kaubandusorganisatsiooniga (World Trade Organization, WTO) liitumise blokeerimist nimetatakse sobimatuteks vahenditeks. Juba saavutatud konventsioonide (massihävitussrelvade leviku tõkestamise, maharelvastumise) põhimõttelise ülesütlemise vastu pole Washingtonil samuti huvi. Mitmed tegutsejad – nii demokraadid kui vabariiklased – võtavad sõna Euroopaga solidarseerumise poolt ning lükkavad mitmepoolsed meetmed tagasi. Bushi administratsioon (asepresident Cheney) lubab lisaks Gruusia toetamisele, kelle NATOga liitumist tuleks forsseerida, toetust ka teistele Venemaa piiride äärsetele riikidele. Ta räägib »sügavast huvist« regiooni julgeoleku vastu.²⁴ Kuigi sõjalisi valikuvõimalusi vaevalt et tõsiselt arvesse võetakse, hoiatavad nii Cheney kui ka Riigidepartemang (Dan Fried) Venemaad edasiste agressioonide eest. Ta ei tohtivat laiendada oma mõjusfääri noorte demokraatiade arvelt. Seejuures rõhutatakse, et Lääs ei kavatsevat uut »külma sõda« pidada. Seda mitte alustada olevat Venemaa kätes.

Kumbki presidendikandidaat, McCain ja Obama, pole esitanud seni täielikku strateegiat konflikti lahendamiseks. Erinevatest seisukohavõttudest võib aga kindlasti tuletada oletusi kummagi poolt eelistatava kursi kohta. McCain valis suhteliselt varakult väga terava too-

²⁴ U.S. has deep interest in Caucasus Allies – Cheney, *Reuters*, 3.9.2008, <http://in.reuters.com/article/worldNews/idINIn dia-35303820080903>.

ni, et Venemaa tegutsemine hukka mõista. Seejuures langes ta külma sõja aegadest pärit retoorikasse. Juba mõned nädalad enne Kaukasuse eskalatsiooni kritiseeris McCain teravalt peaminister Putinit. Praegusel ajal rõhutab ta oma nõudmist, et Venemaa tuleks G8st välja jätta. Muid hoiatusi ta siiski välja ei ütle. Obama seisukohavõetud kõlasid seevastu esialgu ettevaatlikumalt. Alles pärast Abhaasia ja Lõuna-Osseetia tunnustamist teravdas ka demokraatide kandidaat tooni. Ta nõuab nüüd rahvusvahelist rahuväge. Väljavaateid konflikti lahendamiseks näeb ta olevat tagatud pigem Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kaudu. Üldiselt vaadeldakse Obama leeris olukorda diferentseeritumalt. Nii viitab Charles A. Kupchan, kes seisab lähedal demokraatide kampaaniale, partnerluse strateegilisele tähendusele Venemaaga. Ta rõhutab lisaks, et ka Gruusia polevat kriisi puhkemises ilma süüta.²⁵

Medvedevi ja Putini ambitsioonide ning NATO laienemise tuleviku üle Musta mere regioonis diskuteeritakse Washingtoni välispoliitilistes ringkondades intensiivselt nähtavasti edaspidigi. Nii demokraatlik kui vabariiklik administratsioon väldivad avatud konfrontatsiooni Moskvaga ning tagasipöördumist külma sõja aegadest pärit käitumismallide juurde. Mõlemal poolel domineerivad realistid. Sellegipoolest tegutseks president Obama selgesti mitmepoolsemalt ja kõneluste suhtes altimalt. Jääb üle loota, et Valgesse Majja ei koli kuberner Sarah Palin näol selline asepresident, kelle ekspertiis tugineb asjaolule, et Venemaa on võimalik Alaskalt näha.²⁶

²⁵ Kupchan, Charles A.: Rushing to Judgement on Russia, Council on Foreign Relations, 21.8.2008, <http://washington-independent.com/40/rushing-to-judgment-on-russia>.

²⁶ Palin Defends Alaska-Russia Foreign Policy Remark, ABC News, 25.9.2008, <http://abcnews.go.com/Politics/wireStory?id=5881236>.

Elmar Rõmpczyk

7 Sümbolise solidaarsuse ja tõelise mure vahel – vaade Baltikumist

Elmar Rõmpczyk on Friedrich Eberti Fondi esindaja Baltimaades aukohaga Riias Lätis.

Kuigi Balti riigid Eesti, Läti ja Leedu polnud otseselt Gruusia ja Venemaa vahelisse konflikti segatud, põhjustas sõja puhkemine rahutust ja muret kõigi kolme riigi elanikkonnas. Selle tulemuseks oli, et Gruusia presidendi Mihhail Saakašvili sõjalise abi palve peale osutati toetust eelkõige rahva tehtud annetuste kujul (190 000 eurot Eestist; ca 217 000 eurot Leedust) ning humanitaarabi nende riikide Puna-se Risti poolt. Sõjaline toetus demineerijate salga näol Eestist ning kahe Eesti küberkaitseksperdi lähetamine Venemaa potentsiaalsete küberrünnakute tõrjeks oli see-eest pigem sümbolise tähendusega.

Seevastu äratas rohkem tähelepanu Euroopa Liiduga kooskõlastamata poliitiline toetus Gruusiale kui »Venemaa agressiooni ohvrile«. Kõik kolm Balti riiki asusid üheskoos Poola presidendi Lech Kaczyńskiga toetama USA valitsuse poolt sõnastatud positsiooni, mis sisaldab muu hulgas nõudmisi kõneluste koheks katkestamiseks partnerlus- ja koostöölepe (Partnership and Cooperation Agreement, PCA) ettevalmistamiseks Euroopa Liidu ja Venemaa vahel ning Venemaa väljajätmiseks G8 riikide grupist. Seda seisukohta toetavad põhiliselt Briti, Rootsi ja Ukraina valitsused. Ägedat vastupanu osutatakse ka Venemaa liitumisele Maailma Kaubandusorganisatsiooniga (World Trade Organization, WTO). Lisaks sellele nõudsid Balti riikide kõrgeimad poliitilised esindajad Venemaa-NATO rühma kohest laialisaatmist.

See solidariseerumise eriline vorm jõudis oma kõrgpunkti 2008. aasta 9. augusti avalduses, mis võeti vastu Eesti, Läti, Leedu ja Poola ning presidendi ning Ukraina poolt. Selles on keskseteks punktideks Venemaa kui ainsa konflikti eest vastutava tegutseja hukkamõistmine ning Euroopa Liidu ja Venemaa Föderatsiooni vaheliste suhete põhimõttelise ümberhindamise nõudmine.

Vahetult pärast Gruusia keskosade okupeerimist Venemaa vägede poolt tunnetas suur osa Eesti elanikkonnast olukorda sedavõrd

ohtlikuna, et nad ei pidanud enam välistatuks ka Baltimaade okupeerimist. Valitsused ei jaganud seda dramaatilist hinnangut. Leidus aga terve rida mõjukaid valitsusliikmeid ja parlamendisaadikuid, kes võtsid konflikti ajendiks, et astuda välja suurema riikliku relvastumise poolt. Neid toetasid selles ka kõrged NATO sõjaväelased, nagu näiteks kindral Egon Ramms, kes oma reisil läbi Balti riikide septembri algul väheusutavalt ümber lükkas, et Balti regiooni jaoks oleval olemas sõjaline tegevusprogramm. Kuigi ei saa täielikult kõrvale tõrjuda muljet, et Eesti, Läti ja Leedu valitsuste positsioonid ning avaldatud arvamused peegeldasid iga riigi elanikkonna hoiakuid, tuleb olulised erinevused siiski esile tõsta.

Eestis algatas president Toomas Hendrik Ilves sarnaselt Läti ja Leedu presidentidega kohe nähtavad solidaarsusaktid president Saakašviliiga. Need väljendusid konkreetset otseses telefonikõnes Saakašviliile, välisministrite külaskäigus Tbilisisse, avalikus üleskutses Venemaa vägede viivitamatuks tagasitõmbamiseks ning ELi poolsete sanktsioonide nõudmises Venemaa suhtes. Seda positsiooni toetas suur osa Eesti elanikkonnast, nagu oli näiteks näha solidaarsusdemonstratsioonidest Tallinna tänavail. Ka Riias ja Vilniuses toimusid sarnased demonstratsioonid. Lõpuks kiitsid kõigi Baltimaade valitsused siiski heaks ELi erakorralise Gruusia tippkohtumise otsused 1. septembrist 2008, millega jäeti ELi-Venemaa suhetele mõõduka põhihoiakuga kõik ukсед avatuks. Valitsuse ning ka elanikkonna enamiku poolt väljendatakse küll jätkuvalt kartusi Venemaa okupatsiooni osas. Valitsuse tasemel koostatud materjalides antud hinnangu kohaselt ei peeta seda aga Eestit või Baltikumi realselt ähvardavaks stsenaariumiks.

Erinevalt Eestist toetas Leedu välisminister Ukraina presidendi Viktor Juštšenko ettepanekut Euroopa Liidu väeüksuste lähetamiseks Gruusia sõjaliseks toetuseks. Kaitseminister nõudis samas Leedu sõjaväe täiendavat relvastamist. Ent tema valitsusjuht viibis puhkusel ning sõitis seejärel Pekingisse olümpiamängudele.

Leedus oli võimalik vaadelda, kuidas sealne (trüki- ja tele)meedia polnud kaasaegse maailma ühtki sõjalist konflikti nii põhjalikult valgustanud kui praegust Lõuna-Kaukasuse

oma. Iraagi sõjast ei toodud võrreldes sellega pikemat aega esialgu üldse mingeid uudiseid.

Baltimaade vaatevinklist on sõja puhkemise eest Lõuna-Osseetia pärast vastutav Venemaa. Ta tegutsevat selge motiiviga teha Lõuna-Osseetias ja Abhaasias piiride julgeoleku-poliitilisi korrekture, mis on impeeriumimeelse laienemisstrateegia osaks alates Vladimir Putini presidendiks saamisest. Saakašvili roll »provokaatoragendina« (»agent provocateur«) seevastu jäetakse pildilt peamiselt välja. Lähemalt ei peatuta ka põhimõtteliselt erineval huvide tajumisel konflikti tagamail: USA asepresident Richard Cheney tänas oma septembri alguses toimunud visiidi ajal ühe miljardi dollariga selle eest, et Gruusia annab oma panuse Lääne nafta- ja gaasihuvide tagamiseks. Baltimaade seisukohalt oli sel toetusel vähemalt sama palju pistmist Gruusia toetusega NATO huvidele ning see mõjus ka teistele endistele Nõukogude vabariikidele (Ukrainale, Valgevene) kui kutse ühineda NATO paktiga. Sellegipoolest ei eitata, et Venemaa sissemarss on eelkõige reaktsiooniks Lääne-Euroopa Venemaa vastasele energia-varustusstrateegiale (Nabucco torujuhe, Baku-Tbilisi-Ceyhani ehk BTC torujuhe); Lääne-Euroopa ja USA investeringutele Kaspia regioonis; USA sõjalisele kohalviibimisele Afganistani, Iraagi ja Iraani tõttu.

1 700 km pikkune BTC torujuhe kulgeb läbi Gruusia territooriumi küll vaid 245 km ulatuses. Aga USA jaoks on Gruusia oma nafta- ja gaasireservidega väravaks Kaukasusse ning seepärast suure strateegilise tähtsusega. Ka Baltimaades lähtuvad mõned strateegilised analüütikud sellest, et Kaspia mere regiooni tähtsus kasvab järgneva 10 kuni 15 aasta jooksul oluliselt ning ta muutub ka Euroopa jaoks OPECi mittekuuluvatest riikidest pärineva nafta tähtsaimaks allikaks.

Saksamaa positsiooni nõuda dialoogiks valmisolekusse jäämist suhtutakse Balti riikides kriitiliselt. Liidukantsler Merkel sai Tallinnas küll aplausi osaliseks, kui ta kritiseeris kuuepunktilise kokkuleppe rikkumist Venemaa väeosade kohalviibimise tõttu Gruusia riigi territooriumil ning samas tsiteeris – Baltimaade rahustamiseks – NATO lepingu artiklit 5, mis hindab rünnakut ühe liikme vastu kui rünnakut NATO kogukonna vastu.

Baltimaade hoiak jääb sellegipoolest mõnes punktis de facto vastupidiseks Saksamaa omale, eriti PCA läbirääkimiste küsimuses ning soovis »võtta vastu otsus Venemaa vastaste sanktsioonide kohta«. Eriti just Leedu poliitilise juhtkonna poolt esitati Gruusia küsimuse varjus liidukantslerile täiesti teisiti asetatud olulisi teemasid: Saksamaa poolelt oodatavat rohkem koostööd iseäranis uute tuumaelektrijaamade rajamisel. Seejuures jäi hoiakus Venemaasse leiduv ebakõla jätkuvalt nähtavaks.

Avalikku arutelu Lõuna-Osseetia pärast peetava sõja globaalse rühmitamise küsimusest pole Balti riikides seni veel alanud. Pigem valitseb jätkuvalt suur usaldus NATO julgeolekustruktuuride vastu. Balti juhtivate poliitiliste ringkondade ja laiade elanikkonnakihtide konfliktiga seonduvad hinnangud saab kokku võtta järgmiselt:

- Baltimaade (välis)poliitika panustab tugevale NATOle ja selle nähtavale toetamisele Baltimaade kontingentide abil (Afganistanis, Iraagis). Balti riikide ametlikult seisukohalt peavad vähemalt Gruusia ja Ukraina nii kiiresti kui võimalik saama NATO täisliikmeteks. Üksnes NATO sõjalise sirmi all olevat võimalik garanteerida endiste Nõukogude vabariikide territoriaalset terviklikust Venemaa edasise ekspansiooni vastu.
- Baltimaade poliitikutele on kogu empaatilise solidaarsuse juures selge, et Venemaa tunneb Baltikumis küll majanduslikke ja nostalgilisi huve, aga mitte strateegilisi nagu Kaukasuse regiooni puhul, kus konflikt puudutab ka kontrolli naftajuhtmete üle. Baltlastel naftat pole – pigemini on nad sõltuvad Venemaa energiatarnetest, nii et Moskva saab gaasikraani keeramisega avaldada survet suurema mõjuga ja väiksema riskiga kui sõjaliselt ähvardades.
- Balti regiooni julgeolekupoliitika jaoks on Gruusia sõjast kui üksikündmusest siiski tähtsamad USA kokkulepped »raketikaitsekiilbi« tähtsate elementide rajamiseks tolle asupaikades Alaskal, Gröönimaal, USAs ja Suurbritannias, Vaikses ookeanis ning nüüd ka Poolas ja Tšehhis. Venemaal kasvab seetõttu tunne, et ta piiratakse sisse. Selle tagajärjeks pole aga nähtavasti Balti riikide territoriaalse terviklikkuse ohustamine. Venemaa asub ennast kaitsma oleta-

tavasti mitte Baltikumis, küll aga kindlasti mõnes teises kohas.

- Elanikkonna vähemus elab aga hoopis teise hirmuga. Sellal kui lätlaste ja eestlaste osakaal elanikkonnas juba praegu kahaneb, kasvab venelaste osa jätkuvalt. See areng võib kõige enam kahe aastakümne pärast viia Balti regiooni faktilise ülevõtmiseni sealse venelastest elanikkonna poolt.
- Teised olulised globaalsed arengud aga praktiliselt puuduvad Balti riikide poliitilisest päevakorrast. Mõelda tuleks siin näiteks aktuaalsetele majandussidemetele Taivani ja Hiina vahel, Hiina toorainete tagamise poliitikale Aafrikas ja strateegilistele partnerlustele, mida Hiina praegusel ajal Latiina-Ameerikas (Brasiilias, Tšiilis, Argentinast) loob. Et tegelikud globaalsed positsioonivõitlused on põhjendatud iga liiki ressursside (toorainete ja inimeste) tagamisega ning seejuures kasvab nende intensiivsus, pole aga Baltimaades veel põletavaks teemaks kujunenud. Seetõttu ei diskuteeritagi kuigi tõsiselt globaalse stsenaariumi Venemaa – Hiina (India) – EL – USA üle.

Balti riikide suhted Venemaaga jäävad pingestatuid ka tulevikus. Eriti siis, kui eeloleval aastal peaksid mälestused Nõukogude Liidu ja kommunistliku ülemvõimu lõpust hakkama kujundama ühiskondlikke arutelusid Balti riikide ajaloo teemal, võib Venemaaga tekkida uusi konflikte ajalooliste küsimuste tõlgendamise üle.

Praegu keskendub Balti riikide pilk peamiselt nende kaubandussidemetele Venemaaga ja nende suurele energiamajanduslikule sõltuvusele Venemaast. Eriti küsimus turvalisest energiavarustusest ja (eelkõige Leedu) soov vähendada sõltuvust Venemaa gaasist kujutavad endast mõlema poole vahelist pidevat konflikti. Veel üheks konfliktiväljaks on venelastest vähemuste staatus Balti riikides, keda Moskva arvates ühiskonnas marginaliseeritakse ja diskrimineeritakse.

Väljapääsu sellest pingestatud suhtest võiks leida Venemaaga suhtlemist intensiivistades. EL peaks seda oma suhete kujundamisel Venemaaga arvesse võtma, sest Balti riigid püüavad oma mõju kaudu ühisele välis- ja julgeolekupoliitikale viia oma spetsiifilised vaidlused kogu Euroopa tasemele. Siinkohal tuleb

tulevikus tugevdada Balti riikide ja teiste ELi liikmesriikide vahelist kommunikatsiooni Venemaa poliitika alal ning näidata üles ELi selget toetust ja solidaarsust Balti riikidega.

Sophie Besancenot

8 Euroopa Liidu kriisihaldus atlantismi ja pragmatismi vahel – vaade Pariisist

Sophie Besancenot on Friedrich Eberti Fondi büroo teaduslik kaastöötaja Pariisis Prantsusmaal.

Prantsusmaa on Gruusia konfliktile tugevalt pühendunud. Prantsusmaa eesistumisaeg ELi Nõukogus toob selle rolli endaga paratamatult kaasa. Medvedevi-Sarkozy plaan pidi sõjategevuse peatama ning läbirääkimised taas esiplaanile nihutama. Prantsusmaa valitsus keskendub praeguseks selle plaani ellurakendamisele, isegi kui ta kohapealse tegelikkuse tõtu on osaliselt juba aegunud.

8.1 Kontekst: suhted Gruusia ja Venemaaga

Kõigepealt on antud seoses vajalik paigutada Prantsusmaa-Gruusia suhted Euroopa konteksti. Gruusial olid juba varasema 15-liikmelise ELiga väga head suhted, iseäranis Saksamaaga, kellel on Gruusias väga hea maine. Pärast Euroopa Liidu 2004. aasta idasuunalist laienemist algas Euroopa naabruspoliitika (ENP) raames Gruusia ja ELi vaheline koostöö. 14. novembril 2006 võeti Brüsselis lõpuks vastu ühine tegevuskava, mis nägi ette nii Gruusia õigusriigi tugevdamise kui ka Gruusia separatistlike konfliktikollete lahendamise. Pärast Venemaa ja Gruusia vaheliste suhete halvenemist 2006. aastal oli Euroopa vahendamiskatsete eesmärgiks veenda Lõuna-Osseetia ja Abhaasia elanikkonda jääma Gruusia riigi koosseisu.²⁷

Prantsusmaa-Gruusia suhete alal tegutseb Prantsusmaa kooskõlas Sarkozy senise välispoliitika »atlantilise« loogikaga ning sellega seotud Prantsusmaa tugevama ankurdamisega NATOs. Seega teeb ta Gruusiaga tihedat koostööd ka kahepoolset. Prantsusmaa favoriseerib Gruusia sidumist Lääne leeriga, tahtmata seejuures siiski ignoreerida Venemaa huve.

Seetõttu pole see teema valitsuses sugugi täiesti vaieldamatu: Gruusia NATOga liitumise

küsimus põhjustas 2008. aasta aprillis arvamuste lahknevuse president Nicolas Sarkozy ja peaminister François Filloni vahel, kuna viimane võttis selgesti sõna Gruusia NATOga liitumise vastu. Lahenduseks, mis lõpuks – kooskõlas Saksamaaga – valiti NATO tippkohtumisel Bukarestis, on »intensiivistatud dialoog« kui liitumise alternatiiv, et mitte ärritada Vene giganti.

Mis puudutab Venemaad, siis Prantsusmaa-Venemaa suhted seisavad põhiliselt pragmatismi märgi all. Tegemist on pragmatismiga, mis on Kouchneri / Sarkozy duo välispoliitikale põhimõtteliselt iseloomulik. 2007. aasta oktoobris kinnitas Sarkozy Putinile, et Prantsusmaa arendab Venemaaga sõbralikke suhteid ning soovib Venemaad tulevikus edasistest alandustest säästa. Kuulutati koguni välja, et Prantsusmaal on Venemaaga »konvergeeruvad vaated« Kosovo osas ja Iraani küsimuses. Prantsusmaa president õnnitles Medvedevit südamlilikult 2008. aasta veebruaris tema valimise puhul, samas kui London selle sündmusega seoses üksnes kuulutas, et soovib uut Venemaa valitsust hinnata tema tegude järgi. Saksamaa õnnitles küll Medvedevit, ent kahetses samas, et valimistel ei olewat saanud osaleda rahvusvahelised vaatlejad.

Venemaa tegi 2008. aasta aprillis avalduse, et soovib tugevdada oma sidemeid Abhaasia ja Lõuna-Osseetiaga, samas kui Prantsusmaa toetas ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooni nr 1808 vastuvõtmist, mis kinnitas »Gruusia suveräänsust ja territoriaalset terviklikkust tema rahvusvaheliselt tunnustatud piirides«.²⁸ Peetakse vägagi tõenäoliseks, et Prantsusmaa diplomaatia mängis tähtsat rolli, et veenda Venemaad sellele resolutsioonile mitte veto panema. Suhted jahenesid sellegipoolest taas 2008. aasta mais: seoses Gruusia teemal peetud kõnelusega välisministrite Kouchneri ja Lavrovi vahel olevat Venemaa välisminister ühenduses Kouchneri ütlustega võimalike sanktsioonide kohta rääkinud »haiglasest kujutusvõimest« (»imagination maladive«).

²⁷ Euroopa Komisjon: Overview of EC Assistance in Abkhazia and South Ossetia, august 2008, <http://www.delgeo.ec.europa.eu/en/programmes/rehabilitation.html> (vaadatud 29.09.2008).

²⁸ UN Security Council: Resolution 1808 (2008), [http://daccessods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1808%20\(2008\)&Lang=E&Area=UNDOC](http://daccessods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1808%20(2008)&Lang=E&Area=UNDOC) (vaadatud 29.9.2008).

8.2 Medvedevi-Sarkozy plaan

Õöl vastu 8. augustit 2008 toimus Gruusia sõjaväeline interventsioon Lõuna-Osseetiasse. Veel 8. augustil ründas Venemaa sihtmärke Gruusia tuumikaladel. Prantsusmaa Välisministeerium liigitas Gruusia interventsiooni »läbimõtlematuks« ja nimetas Venemaa reaktiooni »ebaproportsionaalseks«. Prantsusmaa valitsus vältis siiski Lõuna-Kaukasuse kriisi avalikku detailset analüüsi ja võitluste eest vastutuse kandjate nimetamist. Kouchner rääkis »sündmuste kulgemise« uurimise vajalikkusest, ent mitte täpsemalt konflikti »vallapäätjast«. Nicolas Sarkozy tegi kohe avalduse, et esmaselt on vajalik kriisi summutamine relvarahu abil, millele võivad järgneda hinnang ja hukkamõist.

Kouchner ja Sarkozy siirdusid 12. augustil Moskvasse ja Tbilisisse, et sondeerida lähenemise tingimusi. Sarkozy sõnade kohaselt tehti seda »paljude arvamuse vastaselt, kes meile nurjumist ette ennustasid«.²⁹ On tõenäoline, et need tingimused tõi esile välisministeerium. Jean-David Levitte, Elysée palee välispoliitiline peanõunik, oli Sarkozy tähtsaimaks nõunikuks selles küsimuses. Koos värskest ametisse nimetatud suursaadikuga Gruusias Eric Fournier'ga oli ta aktiivselt tegev hiljem »Medvedevi-Sarkozy plaaniks« nimetatud kokkulepet sõnastades.³⁰ Kokkuleppel oli algusest peale kaks eesmärki: takistada venelaste marssimist kuni Tbilisini ning viia Venemaa selleni, et ta aktsepteeriks ÜRO resolutsiooni, mis kinnitab Gruusia territoriaalset terviklikkust.

Prantsusmaa diplomaatia seisab keset kriisihalduse toimemehhanismide revideerimise protsessi. Gruusia kriisi peeti ses mõttes esimeseks tuleprooviks teel ehtsa »liikumise diplomaatia« – lühikeste reageerimisaegadega diplomaatia – poole. 2. juulil 2008 oli avatud »Välis- ja Euroopa Asjade Ministeeriumi Kriisireageerimiskeskus«. See keskus peab paran-

dama koordineerimist ministeeriumide vahel, aga ka koordineerimist ELi teiste riikide ning NGODE ja ettevõtetega. Lisaks sellele on kriiside puhul vahendamine ELi Nõukogu eesistumisaia üks tähtsamaid funktsioone ning Prantsusmaa tahtis end näidata riigina, kes seisab ühinenud Euroopa eesotsas väljakutsete kõrgusel. Nicolas Sarkozy tegi avalduse: »See on EL, kes avas Prantsusmaa poolt vahendatuna tee diplomaatiale, esitades kiiresti ettepaneku mõistlike tingimustega relvarahuks«.³¹

Üks väljakutseist seoses ELi Nõukogu eesistumisaia seisneb selles, et tema poliitilised ettepanekud peavad olema tasakaalukad ning tehtud liidu üldistes huvides. Selle tagamiseks tuleb suurt tähelepanu pöörata teiste riikide positsioonidele. Enne iga suuremat otsust on vajalikud ulatuslikud konsultatsioonid. Mis puudutab Medvedevi-Sarkozy plaani, siis vähemalt Prantsusmaa opositsioon heitis sellele ette väidetavat vajakajäämist konsulteerimisel Euroopa partneritega. See käivat eelkõige Saksamaa kohta. Angela Merkeli poolt tehtud avalduse »Gruusia saab – kui ta seda tahab – NATO liikmeks«³² relativeeris välisminister Kouchner, tehes pressile avalduse: »Ta pole seda öelnud ning ausalt öeldes ma ei usu – ma võin muidugi eksida –, et ta on Bukaresti dokumentidest kaugele eemaldunud«.³³ Ka Merkeli nõudmine NATO humanitaarabi saata lükati Kouchneri poolt tagasi. Lisaks sellele avaldasid Prantsusmaa puuduliku koostöö tõtu kahetsust ka Balti riigid ja Poola.

Venemaa otsus tunnustada Abhaasia ja Lõuna-Osseetia sõltumatust mõisteti 26. augustil Elysée palee poolt »tungivalt hukka« (»ferme-ment condamnée«). Pariis nõudis korduvalt Gruusia territoriaalse terviklikkuse põhimõtte

²⁹ Sarkozy, Nicolas: »La Russie doit se retirer sans delai de Géorgie«, *Le Figaro*, 18.8.2008, <http://www.lefigaro.fr/politique/2008/08/17/01002-20080817ARTFIG00202-la-russie-doit-se-retirer-sans-delai-de-georgie-.php> (vaadatud 29.9.2008).

³⁰ »La diplomatie française monte au front«, *Le Figaro*, 18.8.2008, <http://www.lefigaro.fr/international/2008/08/18/01003-20080818ARTFIG00191-la-diplomatie-francaisemonte-au-front-.php> (vaadatud 29.9.08).

³¹ »La Russie doit se retirer sans délai de Géorgie«, *Le Figaro*, 18.8.2008, <http://www.lefigaro.fr/politique/2008/08/17/01002-20080817ARTFIG00202-la-russie-doit-se-retirer-sans-delai-de-georgie-.php> (vaadatud 29.9.2008).

³² »Merkel macht sich für Georgiens Nato-Beitritt stark«, *Spiegel Online*, 17.8.2008, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,572627,00.html> (vaadatud 26.9.2008).

³³ Ministère des Affaires Etrangères et Européennes: Conférence de presse de Bernard Kouchner: la France se mobilise sur la mise en oeuvre du suivi de l'accord de cessez-le-feu, http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/pays-zones-geo_833/georgie_459/crise-georgie_19134/conference-presse-bernard-kouchner-18.08.08_65316.html (vaadatud 29.9.2008).

järgimist, millist põhimõtet polnud Medvedevi-Sarkozy plaanis sõnaselgelt fikseeritud. 3. septembril kordas välisministeerium seda seisukohta ja viitas sellele, et Tbilisi valitsus olevat demokraatlikult valitud. Euroopa Liit võttis lõpuks initsiatiivi ja alustas läbirääkimisi. 8. septembril õnnestus Barroso / Solana / Sarkozy triol saavutada Venemaa vägede osaline tagasitõmbamine Gruusiast. Erandeks jäid siiski Lõuna-Osseetia ja Abhaasia kriisiregioonid. Lisaks jõuti kokkuleppele Euroopa vaatlejate Gruusiasse lähetamise osas. Nende mandaat vajab siiski veel järgnevat selgitamist. Selle kokkuleppega õnnestus tõkestada Euroopa Liidu sanktsioonid Venemaa vastu.

8.3 Medvedevi-Sarkozy plaani arutelu Prantsusmaal

Sarkozy poliitika selles kriisis vastab Prantsusmaa välispoliitika »realistlikule« visioonile. See visioon on laialt levinud nii Prantsusmaa välisministeeriumis kui ka valitsusparteis Prantsusmaa Rahvaliidumise Liidus (Union pour un mouvement populaire, UMP), viimases siiski vähem defensiivsel kujul ja see-eest tugevama atlantilise kujundusega. Ootust, et Venemaa võtab suurvõimude kontserdis taas sisse sobiva koha, peetakse realistlikuks ning seda jagab enamus.

Presidendi »atlantism« pole seetõttu ka pime usk NATOsse kui kollektiivse julgeoleku mehhanismi, vaid pigem realistliku hinnangu väljendus, et Prantsusmaal puuduvad vahendid, et kujutada endast vastukaalu Ameerika hegemooniale. Bernard-Henri Lévy³⁴ kirjeldab seda presidendi pragmaatilist realismi ka anekdoodis Lõuna-Osseetia pärast toimuva konflikti kohta. Et veenda Gruusia presidenti Medvedevi-Sarkozy plaani vastu võtma, olevat ta tolele sosistanud: »Sul pole valikut, Miša, ole realistlik, sul pole valikut. Kui venelased tulevad sind võimult kukutama, siis ei

³⁴ Filosoof Bernard-Henri Lévy on juba korduvalt koostanud Prantsusmaa valitsuse ülesandel raporteid mitmete rahvusvaheliste küsimuseasetuste ja konfliktide kohta. Nii avaldas ta näiteks Lionel Jospini valitsusele raporti Afganistani kohta. 2008. aasta augustis sõitis ta Gruusiasse, paraku ei avalikustatud selle reisi rahastajaid kunagi täielikult ning tema raporti objektiivsuses hakati hiljem kahtlema. »Choses vues dans la Géorgie en guerre«, *Le Monde*, 19.8.2008, http://www.lemonde.fr/cgi-bin/ACHATS/acheter.cgi?offre=ARCHIVES&type_item=ART_ARCH_30J&objet_id=1048119 (vaadatud 29.8.2008).

liiguta ükski sinu sõpradest väikest sõrmegi, et sind päästa.«

2008. aasta juuli haldusreformist saadik on Prantsusmaa parlamendil laiendatud õigused välispoliitika kujundamisel. Nii peavad muu hulgas saama sõjalised sekkumised parlamendilt heakskiidu nelja kuu pärast. Seepärast on muutunud tähtsamaks ka välispoliitilistes asjades opositsiooni arvamusega arvestamine. Reaktsioonid olid siinkohal mitmekesised ning peegeldasid erakonna aktuaalset olukorda, kus pole selgelt korraldatud juhtimist. Varasem sotsialist Euroopa asjade minister Pierre Moscovici (üks kandidaatidest erakonna esimehe ametisse) kritiseeris »küünilist diplomaatiat«, seose puudumist rahvusvahelise õigusega ning diskussiooni puudumist Abhaasia ja Lõuna-Osseetia tuleviku üle Medvedevi-Sarkozy plaanis.³⁵ Ta astus välja Venemaa vastaste sanktsioonide poolt ja Lääne solidaarsuse poolt Gruusiaga. Terve rida vasakpoolseid intellektuaale võttis sarnase positsiooni, tõmmates koguni paralleele 1938. aasta »Müncheni kokkuleppega«.³⁶ Sellega lähenesid nad – nagu juba arutelus Iraagi sõja üle – väga tugevalt neokonservatiivsetele positsioonidele, mis muu hulgas esitati Robert Kagani poolt pealkirja »Moskva on süüdi!« kandvas artiklis 16. augusti ajalehes *Le Monde*.³⁷

Keskteed realismi ja neokonservatiivsete atlantiliste positsioonide vahel võib näha Prantsusmaa Sotsialistliku Partei (Parti socialiste, PS) varasema välisministri Hubert Védrine'i lähenemises. Too védrinism näeb »Euroopa võimu« (»l'Europe-puissance«) kui Prantsusmaa poliitika kujundamise raami. Védrine jagab realistlikku kriitikat Venemaa huvide ebaadekvaatse arvestamise aadressil alates idabloki kokkuvarisemisest. Samal ajal kritiseerib ta seoses Medvedevi-Sarkozy plaa-

³⁵ »Géorgie: faiblesse diplomatique (PS)«, *Le Figaro*, 20.8.2008, <http://www.lefigaro.fr/flash-actu/2008/08/20/01011-20080820FILWWW00241-georgie-faiblesse-diplomatiquemoscovi.php> (vaadatud 29.9.2008).

³⁶ Saksamaa, Prantsusmaa, Suurbritannia ja Itaalia vaheline leping, millega otsustati sudeedisakslaste alade loovutamine Saksamaale.

³⁷ Kagan, Robert: »Moscou est responsable!«, *Le Monde*, 16.8.2008, http://www.lemonde.fr/cgi-bin/ACHATS/acheter.cgi?offre=ARCHIVES&type_item=ART_ARCH_30J&objet_id=1047317 (vaadatud 29.9.2008).

niga Gruusia suveräänsuse mittenimetamist ning kiidab ühtsust, mida Euroopa olevat selles küsimuses üles näidanud.³⁸ Jean Radvanyi, tunnustatud spetsialist Venemaa ja Kaukasuse alal, viitab Venemaa »alandamisele« ja tõsiasjale, et Venemaa juhtkonda toetab selles küsimuses tugevalt elanikkond. Tema jaoks tundub Prantsusmaa ja Euroopa poliitikas eksisteerivat idapoolsete naabrite fundamentaalne ebavõrdne kohtlemine, mille tagajärjel kahjustatavat lõpuks ka ELi: mõningatel juhtudel nõutavat rahvaste enesemääramist, teistel aga piiride puutumatus. Radvanyi jaoks seisneb lahendus Gruusia jaoks »Euroopa naabruspoliitika raames neutraalse ja demilitariseeritud riigi« loomises, mis toovad riigi välja tupikust, millesse too oli viidud Ameerika konfrontatsioonipoliitikaga.³⁹

On põhjust oletada, et Prantsusmaa valitsus seisab »keskmisele liinile« suhteliselt lähedal. Ta ei saa siiski ignoreerida avaliku arvamuse neokonservatiivset-atlantilist osa, eriti kuna see osa on pärast Medvedevi-Sarkozy plaani väidetavat »nurjumist« tugevamaks muutunud. Üldiselt osutus Prantsusmaa avalik arvamus nii Venemaa kui ka Ameerika vastaseks, ilma et Gruusia rollile sõjategevuse alguses oleks palju tähelepanu pööratud. Arutelu leidis aset poliitilise meeoleolu latentse kriisi kontekstis seoses kümne Prantsusmaa sõduri surmaga Afganistanis 2008. aasta augusti lõpus. Sellega on seotud uus diskussioon Prantsusmaa kollektiivse julgeoleku üle ja suhete üle USAga. Kontekstis, kus kodanikel on tunne, et nad peavad kandma sõja kulud, mida nad pole soovinud, kogevad teatavat renessanssi gaullism ja sõltumatuse meeoleolu USA suhtes. Ent »antiimperialism« puudutab siiski ka Venemaad. Prantslaste unistus »Euroopast kui võimust« on seega enam kui ealeski varem avaliku arvamuse päevakorras.

Valitsuse lähemas ümbruskonnas tervitati väga seda, et Euroopa reageeris antud juhul oluliselt kiiremini ja efektiivsemalt kui NATO. Sellegipoolest jäädakse väga skeptiliseks selles

osas, mis puudutab eurooplaste kasulikkust regioonis, mis valitseva partei UMP silmis oma rahvusvaheliste – relvastamata – vaatlajatega veel üks kord »demonstreerib Euroopa nõrkust«.⁴⁰ Prantsusmaa tahaks seega nagu varemgi laiendada Euroopa Liidu sõjalisi võimsusi, astub välja OSCE uuendamise poolt ning püüab ergutada sügavamale minevaid kaalutlusi Euroopa kollektiivse julgeoleku mehhanismidest.

³⁸ Védérine, Hubert: »Il ne faut pas boudier l'unité obtenue au sommet de l'UE sur la Géorgie«, *Le Monde*, 2.9.2008, http://www.lemonde.fr/cgi-bin/ACHATS/acheter.cgi?offre=ARCHIVES&type_item=ART_ARCH_30J&objet_id=1049770&claf=ARC-TRK-G_01 (vaadatud 15.10.2008).

³⁹ Radvanyi, Jean: »Quand les grands jouent en Ossétie«, *Le Monde diplomatique*, september 2008, lk 12.

⁴⁰ Pierre Lellouche, UMP rahvasaadik, UMPle lähedalseisva Poliitika Uuendamise Fondi (»Fondation pour l'Innovation politique«) Gruusia teemalisel kohtumisel (»Pärast kriisi Gruusias – milline kollektiivne julgeolek on Euroopale vajalik?« 24. septembril 2008. aastal Pariisis). Pierre Lellouche on kaitsekomisjoni liige ning Prantsusmaa delegatsiooni juht NATO juures.

9 Lõuna-Osseetia konflikti kronoloogia

9.1 Eellugu

16. veebruar 1921: 1918. aastal väljakuulutatud Gruusia Demokraatlik Vabariik okupeeritakse Punaarmee poolt.

12. märts 1922: Taga-Kaukaasia Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi (NFSV) kui Gruusia, Armeenia ja Aserbaidžaan vabariikide konföderatsiooni väljakuulutamine. Selle tulemusel saab Lõuna-Osseetiast Gruusia vabariigi autonoomne oblast Taga-Kaukaasia NFSV koosseisus.

1936: Taga-Kaukaasia Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik saadetakse laiali. Gruusia, Armeenia ja Aserbaidžaan saavad omaette nõukogude sotsialistlikeks vabariikideks. Lõuna-Osseetiast saab Gruusia NSV autonoomne oblast.

10. november 1989: Lõuna-Osseetia Ülemnõukogu otsustab moodustada »Lõuna-Osseetia Autonoomse Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi« Gruusia NSV koosseisus. Viimane kuulutab otsuse õigusvastaseks.

20. september 1990: Lõuna-Osseetia teatab oma suveräänsusest ning kuulutab välja »Lõuna-Osseetia Demokraatliku Nõukogude Vabariigi«. Sellele järgnevad heitlused Gruusia ja Lõuna-Osseetia võitlejate vahel.

11. detsember 1990: Gruusia tühistab Lõuna-Osseetia autonoomia staatuse. Sellele järgnevad erakorralise seisukorra kehtestamine Lõuna-Osseetias, Gruusia võitlejate sissemarss ja korduvad sõjalised kokkupõrked.

9. aprill 1991: Gruusia teatab pärast referendumit oma väljaastumisest Nõukogude Liidust ning kuulutab välja riikliku sõltumatuse.

26. detsember 1991: Nõukogude Liidu laialisaatmine.

4. juuni 1992: Sotši relvarahukokkulepe. Lõuna-Osseetiasse paigutatakse Venemaa komando all seisev rahuvägi Venemaa, Lõuna-Osseetia ja Gruusia jõududega.

31. oktoober 1994: Gruusia, Lõuna-Osseetia, Põhja-Osseetia ja Venemaa vaheline kokkulepe Gruusia-Osseetia konflikti rahumeelsest reguleerimisest.

November 2002: Gruusia esitab avalduse NATOsse vastuvõtuks.

Juuli 2004: pärast korduvaid tulevahetusi saavutavad Gruusia ja Lõuna-Osseetia uuesti relvarahu ning lepivad kokku Lõuna-Osseetia demilitariseerimise osas.

22. september 2004: Gruusia president Saakašvili esitab ÜRO Peaassambleele kolmeastmelise plaani Lõuna-Osseetia ja Abhaasia konfliktide reguleerimiseks ning territooriumide tagasiviimiseks Gruusia valitsemise alla. Lõuna-Osseetia juhtkond lükkab plaanid tagasi.

Jaanuar 2005: Saakašvili pakub Lõuna-Osseetiale autonoomiat Gruusia sees. 55 riiki, sealhulgas Venemaa, toetavad plaani. Lõuna-Osseetia lükkab selle tagasi ja nõuab täielikku sõltumatust.

November 2005: Gruusia armee tulistab Tshinvalit.

Juuli 2006: Gruusia parlament nõuab Venemaa rahuvägede tagasitõmbamist Abhaasiast ja Lõuna-Osseetiast.

12. november 2006: Lõuna-Osseetia elanikkond hääletab ülekaaluka enamusega sõltumatuse poolt. Referendumit ei tunnustata rahvusvaheliselt. Gruusia poolt kontrollitavates Lõuna-Osseetia osades hääletab alternatiivsel referendumil üle 94 protsendi elanikest Gruusiaga taasühendamise poolt.

9.2 Konflikti eskalatsioon 2008

3. aprill: NATO tippkohtumisel Bukarestis avatakse Ukrainale ja Gruusiale vaid ähmane liitumisperspektiiv ilma liitumisläbirääkimiste ajakavata.

16. aprill: Venemaa kuulutab välja, et sõlmib Abhaasia ja Lõuna-Osseetiaga poolametlikud suhted. Gruusia mõistab selle hukka kui rahvusvahelise õiguse rikkumise.

Mai: Venemaa lähetab vägede tugevduseks Lõuna-Osseetiasse ca 500 langevarjurit.

Juuli / august: Lõuna-Osseetia ja Gruusia vahelises piiri regioonis sagenevad relvastatud kokkupõrked.

9. juuli: Venemaa ja Gruusia heidavad teineteisele vastastikku ette sõjalennukitega teise poole õhuruumi tungimist.

15. juuli: Venemaa korraldab Gruusia piiri ääres sõjalised manöövrid »Kaukasus 2008«. Samal ajal korraldab Gruusia manöövrid, milles osalevad ka USA sõdurid.

5. august: Gruusia ja Lõuna-Osseetia vahelised kõnelused kavandatakse 7. augustiks, ent öeldakse taas ära.

7. august: Gruusia teatab Lõuna-Osseetia jõudude rünnetest. Gruusia toob kahurväe positsioonile Lõuna-Osseetia administratiivpiiri äärde. Saakašvili pakub teleesinemises Lõuna-Osseetiale rahuläbirääkimisi.

8. august: kesköö paiku rakendab Gruusia kahurväe ja lahingulennukid Lõuna-Osseetia pealinna Tshinvali vastu. Hommikul pommitab Venemaa sihtmärke Gruusia tuumikaladel. Kella 14 paiku hõivavad Gruusia väed Tshinvali. Venemaa annab teada, et Venemaa rahuvägede toetuseks olevat Lõuna-Osseetiasse saadetud tugevdus. Millal esimesed Venemaa väeüksused ületasid Roki tunnelis Lõuna-Osseetia piiri, on rohkearvuliste rekonstrueerimiskatsete ja tõendite kogumise objektiks. Venemaa on algusest saadik vastu rääkinud Gruusia vaatenurgale, et Venemaa tankikolonnid Roki tunnelis olevat alles andnud ajendi Gruusia rünneteks Tshinvalile.

9. august: USA kutsub Venemaad üles säilitama Gruusia territoriaalset terviklikkust. ÜRO Julgeolekunõukogu istung seoses Gruusia olukorraga lõpeb tulemusteta. Venemaa lahingulennukid pommitavad edasisi sihtmärke Gruusia tuumikaladel. Raskelt purustatud Tshinvalist on Gruusia väed taas täielikult tagasi löödud.

10. august: võitlused jätkuvad. Venemaa Musta mere laevastiku üksused lähenevad Gruusia rannikule.

11. august: Venemaa väed kontrollivad Gori linna ja Poti sadamat.

12. august: Venemaa president Medvedev kuulutab »rahu pealesundimise« operatsiooni Lõuna-Osseetias lõpetatuks. NATO nõukogu teatab oma toetusest Gruusiale ning mõistab »põhjendamatu« jõu kasutamise Venemaa poolt hukka. Medvedev ja ELi Nõukogu esimees Sarkozy jõuavad kokkuleppele konflikti lõpetamise kohta kuuepunktilise plaani alusel.

14. august: Gruusia otsustab Sõltumatute Riikide Ühendusest (SRÜst) välja astuda.

15. august: Gruusia allkirjastab kuuepunktilise plaani.

16. august: Venemaa allkirjastab kuuepunktilise plaani ning viitab sellele, et enne seda, kui ta saab oma väed Gruusiast tagasi tõmmata, olevat vajalikud »täiendavad julgeolekumeetmed«.

26. august: Venemaa tunnustab Lõuna-Osseetia ja Abhaasia sõltumatust. ELi Gruusia teemalisel erakorralisel tippkohtumisel mõistetakse see teravalt hukka. EL teatab läbirääkimiste peatamisest uue partnerlus- ja koostöölepe üle Venemaaga, kuni ta on vastavalt relvarahukokkuleppele oma väed Gruusia tuumikaladelt tagasi tõmmanud.

1. september: Euroopa Ülemkogu erakorraline istung Brüsselis: ühtteist punkti hõlmavas avalduses tõstetakse muu hulgas esile Gruusia territoriaalset terviklikkust ning nimetatakse Venemaa reaktsiooni kriisile sobimatuks. Konflikti osapooli kutsutakse üles kuuepunktilisest plaanist kinni pidama. Lisaks kuulutab EL välja oma praktilised sammud kriisihalduse alal: taasülesehituseks rahvusvahelise konverentsi kokkukutsumise, eeltööd ELi vaatlajate missiooni lähetamise kohta käivaks otsuseks, ELi erivoliniku ametisse nimetamise Gruusia kriisi alal jne.

8. september: Sarkozy vahendamisel kohustub Venemaa oma väed Gruusia tuumikaladelt ühe kuu jooksul tagasi tõmbama.

15. september: ELi välisministrid otsustavad lähetada Gruusiasse relvarahu tagamiseks vaatlajate tsiviilmissiooni. See allutatakse Saksamaa diplomaadi Hansjörg Haberi juhtimisele.

17. september: Medvedev allkirjastab sõpruslepingud Lõuna-Osseetia ja Abhaasiaga, mis näevad ette sõjalise, majandusliku ja diplomaatilise koostöö.

25. september: Venemaa teatab, et kaotab »põhilises osas« piiri Lõuna-Osseetia ja Venemaa vahel. Territooriumi annekteerimine polevat siiski plaanis.

29. september: Venemaa kuulutab välja, et tõmbab oma väed puhvertsoonidest Abhaasia ja Lõuna-Osseetia ümbert täielikult tagasi.

1. oktoober: ELi vaatelejate missioon Gruusias (EUMM) alustab oma tööd.

Lühendite loetelu

BTC	Bakuu-Tbilisi-Ceyhani torujuhe
CSTO	Kollektiivse Julgeoleku Lepingu Organisatsioon
EJKP (ESDP)	Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika
ENP	Euroopa naabruspoliitika
FES	Friedrich Eberti Fond
HMSK	Haagi maasõja konventsioon
MAP	Liikmeks astumise tegevuskava
NGO	Valitsusväline organisatsioon ehk vabaühendus
NSVL	Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit
OSCE	Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon
PCA	Partnerlus- ja koostööleping
PS	Prantsusmaa Sotsialistlik Partei
SCO	Šanghai Koostööorganisatsioon
SRÜ	Sõltumatute Riikide Ühendus
UMP	Prantsusmaa Rahvaliidumise Liit
WTO	Maailma Kaubandusorganisatsioon
ÜRO PK	Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri

Impressum

Friedrich Eberti Fond
Rahvusvaheline poliitikaanalüüs
Rahvusvahelise dialoogi osakond
D-10785 Berlin, Saksamaa

www.fes.de/ipa
E-post: info.ipa@fes.de

Originaali ISBN 978-3-89892-986-8

Tellimused

Friedrich Eberti Fond
Rahvusvaheline poliitikaanalüüs
Proua Ursula Müller
D-53170 Bonn, Saksamaa

E-post: info.ipa@fes.de
Faks: +49 (228) 883-9219

Kõik tekstid on veebis kättesaadavad:

www.fes.de/ipa

Käesolevas väljaandes edasiantud arvamused kuuluvad nende autoritele ega kajasta tingimata Friedrich Eberti Fondi arvamust.